

4 | 2019

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 117 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | *Studies*

HRUBÝ Petr – DERNER Kryštof – SKOŘEPOVÁ Markéta
Středověké hornické komunity v období Přemyslovců 873
(*Mediaeval mining communities in the period of Přemyslids*)

NODL Martin
Táborský komunismus: ke genezi pojmu v historiografii 19. a 20. století 906
(*Taboritic communism: Towards the Genesis of the Concept in Historiography of the 19th and 20th Centuries*)

VOREL Petr
Habsbursko-osmanské soupeření v Uhrách v kontextu říšských
a papežských dějin (Tažení křesťanského vojska k Budínu roku 1542) 935
(*Habsburg-Ottoman rivalry in Hungary in the context of Imperial and papal history /Campaign of Christian troops to Buda in 1542/*)

CERMAN Ivo
Stavitel nového světa. Vladimír Zákrejs
a československý urbanismus 1918–1938 992
(*The Builder of a New World: Vladimír Zákrejs and Czechoslovak Urbanism 1918–1938*)

Obzory literatury | *Review articles and reviews*

Recenzní články

BOLOM-KOTARI Martina
Pečeti jako výzva historickému bádání 1030
(*Seals as a challenge to historical research*)

Recenze

Michal TOMÁŠEK

Právní systémy Dálného východu, I–II

(Jaroslav Pánek)

1043

František ŠMAHEL – Gabriel SILAGI (edd.)

Statuta et Acta rectorum Universitatis Carolinae Pragensis 1360–1614

(Jiří Pešek)

1045

Miroslav ŽITNÝ (ed.)

Korespondence Štátného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600–1610 a 1611–1621. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století

(Marek Starý)

1048

Eva STEJSKALOVÁ

Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740

(Jaroslav Pánek)

1054

Tomislav VOLEK

Mozart. Die italienische Oper des 18. Jahrhunderts und das musikalische Leben im Königreich Böhmen.

Mit der Don-Juan-Studie von Vladimír Helfert

(Jiří Pešek)

1056

Wolfram SIEMANN

Metternich, Stratege und Visionär. Eine Biographie

(Milan Hlavačka)

1062

Anne-Marie PATHÉ – Fabien THÉOFILAKIS

Wartime Captivity in the Twentieth Century. Archives, Stories, Memories

(Jakub Rákosník)

1068

Jiří PEŠEK

Setkávání s Klio. Studie z dějin dějepiscectví

(Jaroslav Šebek)

1072

Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (eds.)

Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi.

Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečříře. Historicko-kritická edice

(Pavel Máša)

1076

Frédéric BOZO <i>French Foreign Policy since 1945. An Introduction</i> (Lucie Filipová)	1079
Matěj SPURNÝ <i>Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech</i> (Sixtus Bolom-Kotari)	1086
Sabine STACH <i>Vermächtnispolitik: Jan Palach und Oskar Brüsewitz als politische Märtyrer</i> (Zdeněk Nebřenský)	1089
František STÁREK ČUŇAS – Martin VALENTA <i>Podzemní symfonie Plastic People</i> (Zdeněk R. Nešpor)	1094
Elena MANNOVÁ <i>Minulosť ako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska</i> (Vojtěch Kessler)	1099
Douglas MURRAY <i>Podivná smrt Evropy. Imigrace, identita, islám</i> (Jaroslav Pánek)	1102
<i>Zprávy o literatuře</i>	1106

Z vědeckého života | *Chronicle*

<i>Knihy a časopisy došlé redakci</i>	1121
<i>Výtahy z českých časopisů a sborníků</i>	1121

Studie a materiály

Diskuse

Obzory literatury

Recenzní články

Recenze

Zprávy o literatuře

Z vědeckého života

Nekrology

Knihy a časopisy došlé redakci

Výtahy z českých časopisů a sborníků

Rejstřík autorů a editorů recenzovaných prací

Rejstřík autorů recenzí

Rejstřík nakladatelů a vydavatelů recenzovaných knih

STUDIE

Habsbursko-osmanské soupeření v Uhrách v kontextu říšských a papežských dějin (Tažení křesťanského vojska k Budínu roku 1542)

PETR VOREL

PETR VOREL: Habsburg-Ottoman rivalry in Hungary in the context of Imperial and papal history (Campaign of Christian troops to Buda in 1542)

The author provides new context in explaining the unsuccessful attempt of Western Christianity to reclaim the Hungarian city of Pest in 1542 in the wider political context of that time. He takes into account the interdependence of other military actions, which took place in parallel and significantly influenced the course of this campaign to Hungary (the French offensive in the Netherlands and Catalonia and the occupation of Brunswick-Wolfenbüttel by troops of the Schmalkaldic League). The vast majority of the Imperial army only passively participated in the brief siege of the city of Pest. The conquest of the city at the beginning of October 1542 was attempted mainly by Hungarian and Italian troops, especially the infantry units of the papal army, which was sent to Hungary by Pope Paul III. Based on a new research of sources from the accounting documentation of the Papal Chamber, the author performs a detailed analysis of the personnel composition of this papal army.

Key words: Europe – Holy Roman Empire – Ottoman Empire – Emperor Charles V – King Ferdinand I – Hungary – War – 1542 – Budapest – Pope Paul III

Když se kníže Mořic Saský v polovině října 1542 vracel z vojenského tábora v uherské Ostřihomi, zvolil cestu domů přes Moravu. Spolu s brunšvickými knížaty nocovali u Jana z Pernštejna na zámku Velké Meziříčí. Na tom by nebylo nic zvláštního. Saský kníže Mořic (pozdější kurfiřt) byl s českým prostředím spjat poměrně úzce. Jeho babička byla dcerou krále Jiřího a jeho manželkou se měla stát Pernštejnova neteř Bohunka. Z té svatby sice sešlo, ale právě roku 1542 kníže Mořic zprostředkoval Janovi z Pernštejna jednání o možném sňatku jeho dvou synů s dcerami braniborského knížete Jiřího Hohenzollerna.

Kvůli tomu ale kníže Mořic na Meziříčí nepřišel. On vlastně prchal od Budína, i když jako jeden z mála německých šlechticů, kteří se tažení do Uher zúčastnili, si na své ochranné zbroji nenesl stigma zbabělce. Na rozdíl od většiny velitelů říšského vojska totiž kníže Mořic skutečně své vojáky vedl doprostřed bitevní vřavy a kvůli nečinnosti svých souvěrců málem přišel o život. Ještě pln dojmů z hanby a ponížení před branami Pešti sděloval kníže Mořic své čerstvé zážitky Janu z Pernštejna a ten dál tyto bezprostřední informace z opuštěného uherského bojiště šířil v okruhu spřátelené české a moravské šlechty.

Neúspěšný pokus západního křesťanstva o znovudobytí uherské Pešti a Budína roku 1542 patří k méně připomínaným událostem z dlouhého období válek s Osmanskou říší na uherské frontě.¹ Říšské vojsko tehdy odtáhlo z Uher s velkou ostudou a Habsburkové byli nuceni akceptovat faktické rozdělení historického území Svatoštěpánské koruny tak, jak rozhodla Vysoká porta. Opakované fatální porážky a neschopnost čelit tureckému tlaku na Balkáně, kde sultán Sulejman I. (1520–1566) pokračoval v obsazování uherského území,² vedly

-
- 1 Problematika dlouhodobé obrany Evropy před expanzí Osmanské říše v pozdním středověku a raném novověku je velkým tématem evropských dějin. Je mu věnována obsáhlá literatura, jejíž bytí jen výběrový přehled by tuto dílčí materiálovou studii nevyváženě zatížil. Pro období první poloviny 16. století viz nejnověji Pál FODOR (ed.), *The Battle for Central Europe – The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrinyi (1566)*, Leiden 2019. I z obsahu této nejnovější práce je však zřejmé, že tažení roku 1542 nepatří k aktuálním badatelským tématům (o tom podrobněji níže). Také základní česká studie, týkající se společné obrany střední Evropy proti Osmanské říši, se zabývá hlavně obdobím až od poslední třetiny 16. století, viz Jaroslav PÁNEK, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, Československý časopis historický (dále jen ČsČH) 36, 1988, s. 856–872; ČsČH 37, 1989, s. 71–84. Proto jsem považoval za vhodné zabývat se tažením roku 1542 poněkud podrobněji, a to zvláště v souvislostech tehdejších dějin říšských a papežských, které podle mého názoru dosavadní historiografie (ani zahraniční) dosud nevzala dostatečně v potaz.
 - 2 Géza PÁLFFY, *Two Turning Points in the History of Hungary and East Central Europe: 1521 and 1566*, in: P. Fodor (ed.), *The Battle for Central Europe*, s. 321–333, zde Map 1, s. 322: „Ottoman Campaigns in Hungary, 1521–1566“.

Habsburky k dočasné rezignaci na aktivní odpor na této frontě a snahu o vyjednání mírových podmínek. Smlouva, kterou Habsburkové s tureckým sultánem uzavřeli roku 1547, sice stabilizovala situaci na uhersko-turecké hranici skoro na dvě desetiletí, ale pro krále Ferdinanda I. Habsburského přinášela potupný závazek odvádět do Istanbulu každoroční „tribut míru“ ve výši nikoli zanedbatelné (30 tisíc dukátů).³

Pozdější komentáře přičítaly neúspěch tažení roku 1542 hlavně neschopnosti hlavního velitele říšského vojska, jímž byl braniborský kurfiřt Jáchym II. Hektor Hohenzollern (1505–1571; kurfiřtem od 1535). Ten se v uherském ležení údajně neslavně vyznamenal jen svou leností a sklony k alkoholismu a nedokázal armádě účinně velet. Takto byly důvody katastrofálního neúspěchu vysvětlovány i v českém prostředí: „...Ale že nejvyšší pilnější byl svých kratochvílí a rozkoší, nežli toho, aby lid k boji a věcem válečným cvičil, a nechal jich v rozpustilosti živu býti, žráti, píti, hráti, smilniti a zaháleti... protož také ti milí vojáci nic obzvláštního a chvály hodného v tom tažení nesvedli... A tak nedbanlivostí a nerozšafností nejvyššího aneb snad raději řízením a dopuštěním Božím... nic jiného tou výpravou válečnou není způsobeno, než že jsme oboje, lidi i peníze, se vši prací a pilným úsilím ztratili a sami z sebe Turkům posměch učinili...“⁴

Situace v křesťanském vojsku před branami Pešti byla však podstatně složitější. Zbytečně vynaložené náklady a zklamání, které toto tažení přineslo, bylo třeba vysvětlit i těm, kdo vůbec nevěděli, co se během tažení a před branami Pešti vlastně dělo. Král Ferdinand se bránil nařčení, že nesplnil slib a sám osobně se tažení k obraně „své“ země nezúčastnil.⁵ Nalezení hlavního viníka v neschopném hlavním veliteli a zrádcích uvnitř vlastního tábora (tím byl označen Ferdinandův uherský kancléř Petr Perényi) bylo asi milosrdnějším obecně přijatelným vysvětlením, než hledání skutečných příčin rozkolu mezi několika mocnáři, kteří ochotu ke společné

3 Ernst Dieter PETRITSCH, *Der habsburgisch-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 38, 1985, s. 49–80, zde s. 54–55. Edice textu smlouvy z 19. června 1547, kterou král Ferdinand I. ratifikoval v Praze 26. srpna 1547, viz c.d., s. 68–70. Nejnověji k této otázce viz Pál FODOR, *The Unbearable Weight of Empire. The Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566)*, Budapest 2016, s. 100.

4 Petr VOREL (ed.), *Dějiny evropského světa 1453–1576 (Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Věleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniky světa Jana Kariona roku 1584)*, Praha 2008, s. 115–116.

5 Po neúspěchu tažení se král Ferdinand snažil i v Čechách nějak srozumitelně objasnit, co se vlastně na přelomu léta a podzimu 1542 v Uhrách stalo, a to v poměrně podrobném textu z 26. února 1543, předloženém českému zemskému sněmu spolu s žádostí o další podporu jeho neslavného válčení s Turky. Viz Antonín GINDELY – František DVORSKÝ (edd.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, I. (1526–1545), Praha 1877 (dále SČ I), č. 304, s. 545–550.

vojenské akci spíše jen předstírali.

Mocnosti západního křesťanstva tehdy propásly další z možností společné účinné obrany Evropy před expanzí Osmanské říše.⁶ Je však otázkou, zda o ni opravdu stály a zda ve skutečnosti nešlo jen o jeden z mnoha taktických manévřů v rámci složitější mocenské hry. Právě v době uherské kampaně roku 1542 se totiž otevřela v jiné části Evropy dlouho zadržovaná pomyslná stavidla a některé latentní konfesijně-mocenské spory začaly přecházet z roviny diplomatické na pole Martovo. Šmalkaldská válka (1546–1547), která o několik let později zcela změnila mocenské poměry v říši, vztahy mezi papežem a císařem a vlastně i obecně přijímané standardy tehdejší vnitroříšské politické kultury,⁷ pak svými důsledky úplně překryla zklamání a rozhořčení z onoho ostudného tažení do Uher.

To se následně projeвило i v zájmu historiků evropských dějin 16. století, pro které zůstává pokus o znovudobytí Pešti a Budína roku 1542 jen zcela okrajovou epizodou, jež sotva stojí za zmínku.

V počátcích novodobé historiografie druhé poloviny 18. století⁸ a prvních dvou třetin 19. století⁹ byla problematice vojenského tažení do Uher roku 1542 věnována jen minimální pozornost. Rozsáhle koncipovaný ediční projekt Antona Gévaye, který se měl stát základem pro historický výzkum habsbursko-tureckého

6 Vztah Římsko-německé říše k osmanské invazi v raném novověku stručně shrnul ze strany německé Horst GLASSL, *Das Heilige Römische Reich und die Osmanen im Zeitalter der Reformation*, in: Horst Glassl – Peter Bartl (Hgg.), *Südosteuropa unter dem Halbmond. Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südosteuropäischen Völker während der Türkenzeit* (Prof. Georg Stadtmüller zum 65. Geburtstag), *Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients* 16, München 1975, s. 61–72; ze strany turecké nověji Mehmet Sinan BIRDAL, *The Holy Roman Empire and the Ottomans (From Global Imperial Power to Absolutist States)*, London – New York 2011. Z hlediska interpretace tažení roku 1542 však žádná z těchto prací není důležitá.

7 Halina MANIKOWSKA – Jaroslav PÁNEK (ed.), *Political Culture in Central Europe (10th – 20th Century)*, Part I – Middle Ages and Early Modern Era, Prague 2005.

8 Joseph von IZDENCZY, *Kurze Geschichte der Kriege zwischen dem Haus Oestereich und der Ottomanischen Pforte vom Jahre 1529. bis auf das Jahr 1739: Nebst einigen wichtigen Daten das Königreich Ungarn und Siebenbürgen betreffend*, Wien 1788. Tažení roku 1542 zde (bez uvedení bližších časových souvislostí a pramenných zdrojů) autor jen krátce zmiňuje na s. 13–14. Roli hlavního velitele hodnotí takto: „...besser zu sagen, die Furcht, und Unwissenheit des unerfahren Oberbefehlshaber machten auch dieses ansehnliche Kriegsbeere unwirksam; denn nachdem Pest einige Zeit hindurch fruchtlos belageret wurde, und die Kaiserlichen mehr Schaden erlitten, als sie dem Feinde zugefüget hatten, ließ Joachim von Brandenburg das Kriegsbeere auseinandergeben, und begab sich nach Wien zurück.“

9 Velmi krátkou zmínku o tažení roku 1542, navíc věcně nepřesnou, zařadil do svého díla Johann Wilhelm ZINKEISEN, *Geschichte des osmanischen Reiches*, II. Theil (Das Reich auf der Höhe seiner Entwicklung 1453–1574), Gotha 1854, s. 847–850.

soupeření na Balkáně, zůstal v té době nedokončen a vydané svazky obsahují výběr písemností jen do roku 1541 (tažení říšského vojska o rok později zde tedy již zachyceno není).¹⁰ Obsah některých důležitých písemností k tomuto tématu sice zpřístupnil F. B. Bucholtz jako přílohu ke svým dějinám vlády Ferdinanda I.,¹¹ ale jeho interpretace celého tažení zůstala poplatná dobové adoraci vládnoucích panovníků habsburského rodu.¹² Ani v soudobých německých dějinách onoho období z pera Leopolda Rankeho nebyla tažení roku 1542 věnována větší pozornost.¹³

Až v souvislosti s vojenskými úspěchy pruského státu v šedesátých letech 19. století se zájem některých tamních historiků obrátil ke starším vojenským dějinám se záměrem zdůraznit význam této části Německa v minulých staletích. Do uvedené skupiny patří i studie Ch. Meyera, jejímž cílem bylo do jisté míry „rehabilitovat“ pověst braniborského kurfiřta Jáchyma II. Hektora. Tradiční obraz tohoto braniborského kurfiřta (tedy přímého předka a předchůdce pruských králů 18.–19. století) jako neschopného zhýralce, který zapříčinil budínské fiasko roku 1542, se autor pokusil změnit a vykreslit jeho roli v příznivějším světle. Meyerova studie, publikovaná v roce 1869,¹⁴ byla první prací, která se pokoušela zhodnotit význam uvedeného tažení v širších souvislostech. Ty však tehdy ještě nepřesahovaly německý (resp. říšský) kontext pojednáváné doby.

Pruský ediční počín našel přímou odezvu v sousedním Sasku. Díky zjevnému zájmu německé historiografie o toto téma rozhodla redakce hlavního saského historického časopisu, že zveřejní starší rukopis, nalézající se tehdy

10 Anton von GÉVAY (ed.), *Urkunden und Actenstücken zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Osterreich, Ungarn und der Pforte im 16. und 17. Jahrhundert, aus den Wiener Bibliotheken und Archiven*, Bd. I–II, Wien 1838–1842. Na Gévayovu edici navázali až o více než půldruhého století později Karl NEHRING et al. (ed.), *Austro-Turcica 1541–1552 (Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen)*, München 1995.

11 Franz Bernhard BUCHOLTZ, *Geschichte der Regierung Ferdinands I.*, Urkunden-Band (IX), Wien 1838. Zde především závěrečná zpráva zpracovaná Janem Ungnadem ze Sonnecku (c.d., část XXV na s. 320–323).

12 Franz Bernhard BUCHOLTZ, *Geschichte der Regierung Ferdinands I.*, Band V, Wien 1834, s. 163–177; Alfons HUBER, *Geschichte Osterreichs*, IV. Band, Gotha 1892, s. 84–88. Přes svůj obecnější název se obsáhla studie polského (tehdy haličského) historika Stanisława Smolky týká jen prvních let Ferdinandova zápolení o uherskou korunu (1526–1527): Stanislaus SMOLKA, *Ferdinand des Ersten Bemühungen um die Krone von Ungarn*, Archiv für österreichische Geschichte 57, 1878, s. 7–55.

13 Leopold RANKE, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, Bd. IV, Leipzig 1933, s. 146–150.

14 Christian MEYER, *Die Feldhauptmannschaft Joachims II. im Türkenkriege von 1542*, Zeitschrift für Preussische Geschichte und Landeskunde 16, Berlin 1879, s. 480–538.

v literární pozůstalosti významného saského právníka a politika Julia T. G. von Könnertitz (1792–1866).¹⁵ Autor svou práci sepsal na sklonku života, když byl po roce 1848 zbaven vysokých úřadů a začal se soustavněji věnovat historické práci. Jeho zájem o tuto událost měl ovšem zcela prozaické pozadí: Tažení do Uher se roku 1542 účastnil jeho přímý předek Erasmus von Könnertitz (1515–1563), syn jáchymovského horního hejtmana Heinricha von Könnertitz (cca 1483–1551).¹⁶ Autor se nemohl opřít o žádnou starší odbornou literaturu (nikdo ze starších historiků se dějinami vojenského tažení do Uher roku 1542 vážně nezabýval a Meyerův výzkum Könnertitz neznal), ale měl k dispozici do té doby neznámé prameny mimořádné hodnoty: detailní účetní dokumentaci, kterou jeho předek vedl v souvislosti s tažením hornosaského krajského kontingentu, vyslaného do Uher, a především obsáhlý soubor Könnertitzových zpravodajských hlášení, které saskému kurfiřtovi pravidelně posílal v průběhu celého tažení.¹⁷

Završením německých výzkumů role braniborského kurfiřta v tažení do Uher roku 1542 se stala v roce 1892 vydaná publikace Hermanna Trauta, který významným způsobem doplnil, rozšířil a objektivizoval starší Meyrovu práci.¹⁸ Traut však vůbec nevzal v potaz jen o málo starší práce maďarské, takže jeho interpretace tažení roku 1542 stále zůstala omezena jen na říšské prostředí.

Už tehdy na sklonku 19. století tak vznikla z hlediska interpretace této dějinné události poněkud nelogická situace, při které se regionálně nejvíce relevantní výzkumy maďarské historiografie (které zmiňuji níže) koncentrovaly hlavně na roli uherské reprezentace v daném konfliktu a nebraly v úvahu širší evropské souvislosti. Naopak jazykově německá historiografie akcentovala říšský (německý) úhel pohledu a prakticky nebrala v potaz (zřejmě i z důvodů jazykových) kontext maďarský, natožpak český. Nutno však přiznat, že analogicky i starší česká historiografie se

15 Julius Traugott Jacob von KÖNNERTITZ, *Erasmus von Könnertitz in dem Kriegszuge gegen die Türken 1542*, Archiv für die Sächsische Geschichte 8, 1870, s. 82–101.

16 Lubomír NEMEŠKAL – Petr VOREL, *Dějiny jáchymovské mincovny a katalog ražeb I. (1519/1520–1619)*, Pardubice 2010, s. 22–28, 70.

17 V rámci tažení vojska hornosaského kraje roku 1542 zastával Erasmus Könnertitz funkci jednoho ze dvou hejtmanů, podléhajících hlavnímu veliteli Wolfu z Pappenheimu. V době přípravy tažení měl Könnertitz na starosti odvod branců pro oddíly jízdní (150 jezdců) i pěší (693 mužů), jejichž vypravení připadlo na kurfiřta Jana Fridricha. Následně byl jmenován hlavním velitelem přesunu hornosaského vojska k Vídni. Vedl detailní účetnictví o financování hornosaského vojska po celých šest měsíců (na které schválil financování říšský sněm), a to včetně jmenných seznamů konkrétních žoldnéřů. Zpracoval také (většinou přímo v polních leženích) patnáct relací, popisujících průběh celého tažení. Viz J. T. J. KÖNNERTITZ, *Erasmus von Könnertitz*, s. 83.

18 Hermann TRAUT, *Kurfürst Joachim II. von Brandenburg und der Türkenfeldzug vom Jahre 1542*, Gummersbach 1892.

otázkou tureckého tažení roku 1542 zabývala hlavně jen v kontextu domácích sněmovních jednání,¹⁹ týkajících se plánovaného financování vojska, bez přihlídnutí k širším věcným i mocensko-politickým souvislostem celé akce a jejího průběhu.²⁰ To se týká i mladších interpretací českých dějin první poloviny 16. století.²¹

V německé a rakouské historiografii nebyla od konce 19. století věnována tažení roku 1542 v kontextu říšských (resp. německých) dějin nová badatelská pozornost, která by v interpretaci této problematiky pokročila dál než zmíněný H. Traut v roce 1892, a to ani v době meziválečné,²² ani později.²³ Ke kontextuální

-
- 19 Hlavní prameny české provenience viz ŠČ I, č. 288–304 na s. 499–550, a František ROUBÍK (ed.), *Regesta fůndu Militare Archivu ministerstva vnřtra Republiky řeskoslovenské v Praze*, I, Praha 1937.
- 20 Otázkou financování českého vojska na chystané protiturecké tažení roku 1542 relativně podrobně zpracoval již František KAMENÍČEK, *Úřastenství Moravanů při válkách tureckých od r. 1526 do r. 1568 (Přispěvek ku dějinám Moravy v XVI. století)*, Sborník historický 4, 1886, s. 15–29, 65–77, 157–175, 193–206, 271–284; k tažení roku 1542 zde s. 74–77 a 157–160; znovu v širším kontextu F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřizení zemského (1526–1628)*, Díl II, Brno 1902, s. 244–254. Touto otázkou se ale autor zabýval jen v kontextu sněmovních jednání a porporcí teoretického daňového zatížení jednotlivých zemí habsburského soustátí. Samotnému tažení a jeho průběhu se nevěnoval, stejně jako Johann LOSERTH – Franz von MENSJ, *Die Prager Ländertagung 1541/1542*, Archiv für österreichische Geschichte 103, 1913, s. 433–546.
- 21 Z Kamenířkových prací vycházeli Kamil KROFTA, *Snahy o společný sněm zemí domu rakouského v letech 1526–1848*, in: Kamil Krofta, *Byli jsme za Rakouska... (Úvahy historické a politické)*, Praha 1936, s. 142–245 (zde s. 166–174); Rudolf URBÁNEK, *Češi a války turecké*, in: *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, Praha 1939, s. 117–123 (zde s. 120–121) i Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*, Kniha I, díl II, Praha 1984, s. 136.
- 22 Drobné faktografické údaje doplnil jen Otto CLEMEN, *Zum Türkenfeldzug des Kurfürsten Joachim II. von Brandenburg*, Jahrbuch für brandenburgische Kirchengeschichte 34, 1939, s. 88–96.
- 23 Hugo HANTSCH, *Zum ungarisch-türkischen Problem in der allgemeinen Politik Karls V.*, in: Helmut J. Mezler-Andelberg (Hgg.), *Festschrift Karl Eder zum siebzigster Geburtstag*, Innsbruck 1959, s. 57–69. Autor se tažením roku 1542 vůbec nezabývá, jen v jednom odstavci (s. 67 nahore) bez bližšího kontextu zmiňuje, jak byla „ztráta Budapešti“ deprimující. Těž viz Karl TEPLY, *Das österreichische Türkenkriegszeitalter*, in: *Die Türkenkriege in der historischen Forschung, Forschung und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte*, Band 13, Wien 1983, s. 5–51. Zde zvláště podkapitola „16. Jahrhundert: Die Türkenischen Verstöße nach Österreich 1529 und 1532 und das Ringen um Ungarn bis zum Frieden von Zsitvatorok (1606)“ na s. 28–33. Přes poměrně exaktně vymezené téma této studie autor zde tažení roku 1542 vůbec nezmiňuje [sic!], a to ani jako případné žádoucí badatelské téma. Třicátá léta 16. století jsou pro moderní rakouskou historiografii jakýmsi symbolickým mezníkem, jako by se pak až do poloviny 16. století na uherské frontě nic podstatného nedělo. Snad proto i diplomová práce se slibným názvem, obhájená v roce 2006 na klagenfurtské univerzitě, obsahově sahá jen k roku 1532, viz Manuel VILGUT, *Die militärischen Auseinandersetzungen der Habsburgermonarchie mit den Osmanen im 15. und in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, Villach 2006 (ÖNB Wien, sign. 1.844.388–C.Neu).

interpretaci této problematiky výrazně nepřispěla ani současná reprezentativní německá ediční řada, souhrnně zpřístupňující hlavní prameny, vzešlé z jednání říšských sněmů v době vlády císaře a krále Karla V. Mám na mysli především nedávno zveřejněné svazky, týkající se říšských sněmů z roku 1542, konaných ve Špýru²⁴ a především v Norimberku.²⁵ Přestože otázka financování říšského vojska v Uhrách měla být původně jedním z hlavních témat norimberského říšského sněmu roku 1542 (překryly ji aktuální problémy, související s obsazením Brunšvicka-Wolfenbüttelska ze strany Šmalkaldského spolku),²⁶ věnovala editorka tomuto tématu v úvodním shrnujícím komentáři k příslušnému svazku jen relativně malou pozornost. Vedle editovaných sněmovních dokumentů (které byly z dobových tisků nebo ze starších edicí většinou známy i dřívějším autorům) použila jako hlavní zdroj jen výše citované studie C. Meyera a H. Trauta z poslední třetiny 19. století.²⁷ Přitom pro další vývoj Římsko-německé říše se jednalo o zcela zásadní zlom, nastavující novou trajektorii od možného konsenzu k vojenské konfrontaci.

Vzhledem k hlavnímu účelu celého tažení roku 1542, jímž bylo dobýt zpět Pešť, Budín a následně celé Uhry, je pro dané téma velmi významná historiografie maďarská. Její výzkum se ale také svým způsobem „petrifikoval“ už na přelomu 19. a 20. století.

Obě výše zmíněné německé práce Meyerovy a Könnertitzovy z let 1869–1870 se staly přímou inspirací k výzkumu tehdy mladého maďarského studenta historie Árpáda Károlyiho (1853–1940), který se v době své vědecké přípravy zaměřil na uherské dějiny druhé čtvrtiny 16. století. Károlyi už ve svých sedmadvaceti letech

24 Silvia SCHWEINZER-BURIAN (Hgg.), *Der Reichstag zu Speyer 1542*, Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V., Deutsche Reichstagsakten, Jüngere Reihe, Band XII/I–II, München 2003 (dále RTA XII); edice pramenů k tažení r. 1542 zde č. 54–119 na s. 465–716.

25 S. SCHWEINZER-BURIAN (Hgg.), *Der Reichstag zu Nürnberg 1542*, Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V., Deutsche Reichstagsakten, Jüngere Reihe, Band XIII, München 2010 (dále RTA XIII); edice pramenů k tažení r. 1542 zde č. 66–114 na s. 503–634.

26 Gabriele HAUG-MORITZ, *Der Schmalkaldische Bund 1530 – 1541/42. Eine Studie zu den genossenschaftlichen Strukturelementen der politischen Ordnung des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation*, Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde, Bd. 44, Leinfelden-Echterdingen 2002, zde kap. AI/5 „Die Rückkehr des Kaisers ins Reich und die Legitimisierung des Wolfenbütteler Zuges durch die schmalkaldischen Stände – die Jahre 1541/42“ na s. 67–69. Souvislost mezi tažením říšského vojska do Uher a vojenskými aktivitami Šmalkaldského spolku uvnitř říše však autorka nebere v potaz. V tom následuje o sto let starší interpretaci politické role říšských sněmů z počátku 40. let 16. století, ve které autor zcela oddělil tematiku uherského tažení roku 1542 (které ve vnitroříšském kontextu také vůbec nezmiňuje) od nábožensko-politických jednání; viz Paul HEIDRICH, *Karl V. und die deutschen Protestanten am Vorabend des Schmalkaldischen Krieges*, I–II, Frankfurt am Main 1911–1912, zde I. Teil, Die Reichstage der Jahre 1541–1543, s. 89, 92 aj.

27 RTA XIII, kap. 5.3 Türkenhilfe, s. 80–88.

publikoval relativně obsáhlou monografii, podávající problematiku vojenského tažení roku 1542 z maďarské perspektivy.²⁸ Ani Károlyi se nemohl opřít o žádné významnější starší publikace. Kromě výše zmíněných dvou německých studií (které sám označuje jako inspirační zdroj) využil starých tisků z 16.²⁹ a 17. století³⁰ a nepočtených uherských pramenných zdrojů, které zčásti sám edičně zpřístupnil.³¹

Další rozšíření důležitých faktografických detailů, týkajících se hlavně uherského podílu na pokusu o dobytí Budína v roce 1542, přineslo i obsáhlé kompendium maďarských vojenských dějin, které sepsal József Bánlaky.³² Bánlakyho interpretaci sice nelze plně akceptovat (jeho závěry jsou silně ovlivňovány kritériem nacionálním a konfesijním), ale jeho práce je pro toto téma důležitá také díky tomu, že autor využil prameny turecké provenience, které doplňují středoevropský

28 Árpád KÁROLYI, *A Német Birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon 1542-ben (Új adalék külvviszonyaink Történetéhez)*, Budapest 1880. Jde o knižní vydání textu, který autor publikoval téhož roku v časopise Századok 14, 1880, s. 265–299, 357–387, 445–465, 558–589, 621–655, s doplněním obsáhlé ediční přílohy. Autor zmíněné téma rozšířil hlavně o uherské realie, které předchozí němečtí autoři vůbec nebrali na vědomí, stejně jako o práci Mikuláše Istvánfiho (viz pozn. 30). Zde také Károlyi shrnul obsah Martinuzziho korespondence, jejímž byl editorem. Jeden výtisk, uložený ve Viedeňské národní knihovně, obsahuje v podobě marginálních poznámek tužkou psaný německý překlad většiny textu (průběžně v celé knize), což práci s touto publikací může zjednodušit historikům, kteří neovládají (stejně jako autor této studie) maďarský jazyk.

29 Hlavní informace obsahuje dílo soudobého italského historika Pavla Jovia (1483–1552), viz Paulus JOVIUS, *Historiarum sui temporis libri XLV*, I–II, Florencie 1550–1552, zde část II., kniha 42, s. 417–427. Též viz Paolo GIOVIO, *Von der Türckischen Keyseren Härkommen, Aufgang unnd Regiment mit sampt allen Historien unnd namhafftigen Geschichten, so sich von irem ersten Keyser Ottomanno biß auff den letzten Solyman*, Basel 1564.

30 Dějiny uherského státu od smrti Matyáše Korvína do počátku 17. století publikoval Nicolaus ISTHVANFI, *Historiarum de rebus Vngaricis Libri XXXIV*, Kolín nad Rýnem 1622. Přípravě, průběhu a důsledkům neúspěšného tažení roku 1542 (s protažením do roku 1543) věnoval autor celou jednu „knihu“ svého díla (Liber XV, s. 245–271). Jeho text bohužel nemá k dispozici žádný pramenný odkazový aparát, ale ze srovnání s jinými zdroji je zřejmé, že zde uvedené faktografické údaje (omezené však hlavně na vlastní uherský kontext) jsou většinou věcně správné. K dispozici je také překlad tohoto latinsky vydaného díla do maďarštiny, viz Miklós ISTVÁNFI, *Magyarország Története 1490–1606* (přel. György Vidovich), Debrecen 1867. Pro tuto studii jsem použil latinskou verzi Istvánfiho textu.

31 Á. Károlyi věnoval první léta své vědecké kariéry přípravě obsáhlé edice latinské korespondence Jiřího Martinuzziho z let 1535–1543, obsahující důležité informace i pro tažení roku 1542. Viz Á. KÁROLYI (ed.), *Fráter György levelezése és egyéb öt illető iratok (1535–1551)*, Magyar Történelmi Társ 1878, sv. I., č. I–XLVII (listy z let 1535–1542) na s. 211–270; sv. II., č. XLVIII–LXXXII (listy z let 1542–1543) na s. 499–560.

32 József BÁNLAKY, *A magyar nemzet hadtörténelme*, sv. XIII, Ferdinand es Szapolyay Janos ellenkiralyok küzdelmei; az ezt követő nehéz idők; a török hódítások korszaka Szulejman halálaig 1526–1566, Budapest 1940, zde kapitola 13. III. c) „Brandenburgi Joachim 1542. évi budai hadjárata“ (za zpřístupnění obsahu tohoto textu z jazyka maďarského děkuji Dr. M. Pató).

pohled na dění na bojišti. Pokusil se rovněž historicky „rehabilitovat“ postavu uherského šlechtice Petra Perényiho,³³ kterého Ferdinand I. označil za hlavního viníka neúspěchu, obvinil jej z uzavření tajné dohody s Osmanskou říší a nechal jej hned roku 1542 uvěznit.

Současná maďarská historiografie se však i v případě specializovaných prací (zaměřených na uhersko–turecké války první poloviny 16. století) věnuje tažení roku 1542 jen zcela okrajově nebo vůbec ne.³⁴ Její hlavní zájem je zaměřen na vývoj vojenské situace do roku 1541 a pak až od druhé poloviny 16. století.³⁵ Jako by neúspěšné tažení roku 1542 vůbec nestálo za další výzkum.³⁶ Pramennou základnu k tomuto tématu nedávno rozšířil jen mladý maďarský historik Richárd Botlik, zabývající se kontakty uherské diplomacie s anglickým panovnickým dvorem.³⁷

33 Důvody, které vedly Ferdinanda I. k zatčení a uvěznění P. Perényiho, popisuje král ve svém listu Jiřímu Martinuzzimu, odeslaném z Vídně už 15. října 1542 (s dodatkem ze 17. října 1542); viz A. KÁROLYI (ed.), *Fráter György*, č. LIIIIa, s. 506–512, zde s. 510–512. Též viz F. B. BUCHOLTZ, *Geschichte*, Bd. IX, část XXVI. Aktenstücke den Peter Perényi betreffend, zde č. 2–6 na s. 326–340.

34 Endre MAROSI, *Der ungarische Abwehrkampf gegen die Türken 1352–1718*, in: Zygmunt Abrahamowicz, *Die Türkenkriege in der historischen Forschung*, Wien 1983, s. 119–142. Autor otázce tažení křesťanského vojska do Uher věnoval alespoň okrajovou pozornost (c.d., s. 130–131), podobně jako István FAZEKAS, *Ungarns König Ferdinand I.*, in: Wilfried Seipel (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. (1503–1564) – Das Werden der Habsburgermonarchie*, Wien 2003, s. 117–129 (zde zmínka na s. 122). Z novějších prací zvláště viz G. PÁLFFY, *The Habsburg defense system in Hungary against the Ottomans in the sixteenth Century. A Catalyst of military development in Central Europe*, in: Brian J. Davies (ed.), *Warfare in Eastern Europe, 1500–1800, History of Warfare 72*, Leiden – Boston 2012, s. 35–61, zde s. 39. Tažení roku 1542 autor věnoval jedinou větu: „In 1542 a force of 55,000 German, Austrian, and Hungarian soldiers set out with the military and financial assistance of the Holy Roman Empire to reconquer Buda, although it failed to do so.“

35 Géza DAVID – Pál FODOR (eds.), *Hungarian-Ottoman military and diplomatic relations in the Age of Süleyman the Magnificent*, Budapest 1994; István ZOMBORI (ed.), *Fight against the Turk in Central-Europe in the first half of the 16th century*, Budapest 2004; Géza DAVID – Pál FODOR (eds.), *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The military Confines in the Era of Ottoman Conquest (Ottoman Empire & its Heritage)*, Leiden 2012. V těchto sbornících vědeckých studií není žádná z dílčích prací věnována tažení roku 1542.

36 Nejznámější ze současných maďarských historiků, zabývajících se dlouhodobě dějinami válek s Osmanskou říší v Uhrách v 16. století, věnoval ve své obsáhlé monografii tomuto tématu pouze 2,5 řádku (s odkazem jen na výše citovanou Károlyiho knihu z roku 1880); viz P. FODOR, *The Unbearable Weight of Empire*, s. 97–102 *The Decisive Decade (1541–1550)*, zde s. 98: „The first act in the struggle ran its course in 1542 and 1543. First, the German imperial troops besieged Pest, but their efforts ended in complete failure.“

37 V populární formě (bez pramenného poznámkového aparátu) viz Richárd BOTLIK, *VIII. Henrik Angol Király Magyar szövetségesei*, Kaposvár 2013; souběžně též TÝŽ, *I. Ferdinand (1526–1564) Király Londoni váltója 1543-ból – A Budai vár és a Magyar Királyság Török alóli felszabadításának tervére nyújtott angol segély történeti hátteréről*, Fons – Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok XX, 2013, s. 89–109, zde s. 94–99, pasáž „1542 – angolok a Buda vissávi-

Autor zpřístupnil a interpretoval dříve neznámé vyprávěcí prameny anglické provenience, doplňující řadu subjektivních dobových náhledů na průběh tažení roku 1542 a jeho hlavní aktéry.³⁸

Problematiky uherského tažení roku 1542 se okrajově dotkla i americká historička Paula Sutter Fichtnerová v rámci interpretace limitů dynastické politiky Habsburků, které se projevily v zápase o vládu v Uhrách počátkem čtyřicátých let 16. století.³⁹ Svůj starší výzkum pak autorka zhodnotila v rámci příslušné kapitoly ve své obsáhlé monografii, týkající se role Ferdinanda I. v obraně Evropy proti Turkům v kontextu soudobých konfesijních sporů.⁴⁰ V novější studii, speciálně věnované vztahu mezi Ferdinandem I., Královstvím uherským a Osmanskou říší, se však otázce tažení roku 1542 zcela vyhnula.⁴¹

Úplný interpretační vakát však spatřuji v případě dalšího hráče na pomyslné evropské politické šachovnici, kterým byl počátkem čtyřicátých let 16. století papež Pavel III. (1534–1549). Účast papežského vojska na společném tažení do Uher roku 1542 je v moderní literatuře zcela opomíjena,⁴² i když se jednalo o systémově

vására készülödö koalíciós seregben“ (za zpřístupnění obsahu tohoto textu z jazyka maďarského děkuji Dr. M. Pató).

38 Autor podle mého názoru přeceňuje možnosti, které mohlo mít zintenzivnění diplomatických vztahů Habsburků s anglickým královským dvorem počátkem 40. let 16. století na vývoj situace v Uhrách. Ostatně Jindřich VIII. finanční subvenci na tažení k Budínu roku 1542 jen slíbil, ovšem za předpokladu, že se Habsburkům podaří vytvořit celoevropskou protitureckou křesťanskou koalici (což bylo v té době naprosto iluzorní). V daném kontextu byla pro obě strany mnohem důležitější jednání o společném vojenském postupu proti Francii, která vyústila koncem roku 1543 v uzavření spojenecké smlouvy, zavazující obě strany vypravit proti Francii neobvykle velký vojenský kontingent. Z hlediska Jindřicha VIII. by byla reálná podpora habsburských vojenských aktivit v Uhrách kontraproduktivní, protože právě tehdy potřeboval, aby Habsburkové koncentrovali své zdroje na společnou válku proti Francii; viz Robert Jean KNECHT, *Francis I.*, Cambridge 1982, s. 366.

39 Paula Sutter FICHTNER, *Dynasticism and its Limitations. The Habsburgs and Hungary (1542)*, *East European Quarterly* 4, 1971, s. 389–407.

40 TÁŽ, *Ferdinand I. Wider Türkennot und Glaubensspaltung*, Köln-Graz-Wien 1986, s. 134–147.

41 P. S. FICHTNER, *Aber doch ein Friede: Ferdinand I., Ungarn und die Hohe Pforte*, in: Martina Fuchs – Teréz Oborni – Gábor Ujváry (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. – Ein mitteleuropäischen Herrscher*, Münster 2005, s. 235–248.

42 Souhrnně viz Hermann PFEFFERMANN, *Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken*, Winterthur 1946. Situace na přelomu 30. a 40. let 16. století zde s. 210–228, kap. 14. „Vom Türkenkrieg zum Ansuchen der türkischen Waffenhilfe (Paul III. – Soliman I.)“. Podíl papeže Pavla III. na tažení k Budínu roku 1542 však autor vůbec nereflektuje. Analogicky též nejnověji Antal MOLNÁR, *The Relations between the Holy See and Hungary during the Ottoman Invasion (1526–1699)*, in: István Zombori – Pál Cséfalvay – Maria Antonietta De Angelis (eds.), *A Thousand Years of Christianity in Hungary (Hungariae Christianae Millenium)*, Budapest 2001, s. 86–100.

nový prvek v dlouhodobé papežské vojenské strategii. I na základě zkušeností z roku 1542 (které detailněji rozkryly slabiny vojenského potenciálu protestantské opozice v Německu) pak v letech 1543–1545 rozvinula papežská diplomacie mnohem složitější strategický plán, jehož součástí byla i dlouhodobá příprava vojenského zásahu přímo v říši.⁴³

Proto se v rámci této studie vedle kontextu říšských dějin podrobněji věnuji také problematice papežské účasti na tomto tažení, ke které se mi podařilo nalézt nové dosud nevyužité pramenné zdroje v účetní dokumentaci papežské účetní komory v Římě i v dalších zdrojích italské provenience.⁴⁴

Shrňme však nejprve základní data, která vojenskému tažení roku 1542 předcházela:

Tím hlavním diplomatickým podnětem bylo obsazení Budína osmanskými vojsky roku 1541. V tomto kontextu není ani tak podstatné, že vojska Osmanské říše nemusela pro obsazení hlavního města historických Uher hledat nějakou zvláštní záminku. Turecký sultán byl po smrti řádně zvoleného uherského krále a sedmihradského vévody Jana Zápolského (1487–1540) požádán jeho vdovou o vojenskou ochranu před uherským „protikrálem“ Ferdinandem Habsburským.

S Janem Zápolským, jehož volbu uherským králem uznala (vyjma Habsburků) většina tehdejších evropských mocností, vedl Ferdinand I. o vládu v Uhrách vleklou válku, během níž od roku 1528 postupně obsazoval severní část historických Uher. Tato válka byla ukončena až kompromisní tzv. velkovaradínskou mírovou smlouvou z 24. února 1538. Za cenu velkých ústupků ze strany Ferdinanda I. (vláda v Sedmihradsku, odstoupení části území na Spiši aj.) se v ní Jan Zápolský vzdal nástupnictví svých případných dědiců (které v době podpisu smlouvy neměl) na uherský trůn ve prospěch Habsburků. Jen dva týdny před smrtí se však Janu Zápolskému († 22. 7. 1540) narodil syn Jan Zikmund (* 7. 7. 1540), což situaci podstatně změnilo. Mladičká králova vdova Isabela Jagellonská–Zápolská (1519–1559), dcera polského krále Zikmunda I.,⁴⁵ vystoupila v rozporu

43 P. VOREL, *Za obnovu rádu v říši a pravé víry (Dočasné politické a rodinné spojenectví císaře Karla V. a papeže Pavla III. při vojenském tažení do Německa roku 1546)*, Acta Societatis Scientiarum Bohemicae 3, 2018, s. 19–164.

44 Studium papežské účetní dokumentace ve Státním archivu v Římě (Archivio di Stato di Roma) a starých tisků v Římské národní knihovně (Biblioteca Nazionale di Roma) mi bylo umožněno mimo jiné i díky opakovanému pobytovému stipendiu, které mi poskytl Český historický ústav v Římě (Istituto Storico Ceco di Roma).

45 Polský král Zikmund I. Starý se počátkem 40. let 16. století aktivně nezapojoval do sporů ohledně nástupnictví v Uhrách a zachoval faktickou neutralitu i později během šmalkaldské války v říši (1546–1547). Podrobněji k tomu Janusz PAJEWSKI, *Węgierska polityka Polski w połowie XVI*

se smlouvou z roku 1538 s nástupnickými nároky svého novorozence, který byl korunován uherským králem.

Dalo se pochopitelně očekávat, že Habsburkové se pokusí vynutit si splnění smlouvy z roku 1538 silou zbraní. Habsburské zájmy v Uhrách mělo (proti straníkům Zápolského) prosadit poměrně početné vojsko pod velením Viléma z Roggendorfu, vyslané Habsburky do Uher. Vytáhlo směrem k Budínu, aby dobylo pro krále Ferdinanda sídelní uherskou rezidenci, obsazenou královnou-vdovou Isabelou Jagellonskou-Zápolskou a jejími věrnými, jež reprezentoval především kardinál Jiří Utěšenovič, řečený Martinuzzi.⁴⁶

Ve chvíli ohrožení se uherské mocenské elity, stojící na straně Zápolských, obrátily s žádostí o ochranu tam, kde nalézal i dříve významnou podporu zemřelý Jan Zápolský, tedy do Istanbulu. Turecký Sultán Sulejman I. (1520–1566) dokázal této situace dokonale využít: Vojenskou pomoc svým spojencům (straníkům vlády Zápolského) do Uher poslal, ale tato podpora měla i svou stinnou stránku.

Roggendorfovo vojsko vybudovalo obléhací tábor před městem, ale svého cíle nedosáhlo. Naopak: Zradou ve vlastních řadách se do tábora infiltrovaly čtyři prapory německých vojáků ve službách Zápolského strany, kteří se převlékli za vojáky císařské a nedali se od nich rozeznat podle oblečení ani podle jazyka. Nepřátelský výsadek uvnitř tábora pak koordinoval svou činnost s tureckou armádou, kterou přivezla početná flotila lodí po Dunaji až k městu. Tábor napadený od řeky i zevnitř neměl šanci odolávat. Část vojáků se vzdala, část se pokusila uniknout po Dunaji a zbytek armády, který odmítl složit zbraně, byl v polním táboře systematicky pobit. Vilém z Roggendorfu, kterému byla jako hlavnímu veliteli tato katastrofa dávána za vinu, sice tomuto masakru unikl po Dunaji na lodi, ale za bližší nejasných okolností („...vielleicht mehr aus Gram, als Krankheits halber...“)⁴⁷ brzy zemřel.

wieku (1540–1571), Kraków 1932, s. 57–65. Tažení k Budínu roku 1542 však vůbec nezmiňuje. Týž autor později shrnul několik svých meziválečných studií o polsko-tureckých vztazích v průběhu 15.–17. století (včetně výše citované) do samostatné knižní publikace; viz Janusz PAJEWSKI, *Buńczuk i koncerz (Z dziejów wojen polsko-tureckich)*, Warszawa 1960 (k situaci v první polovině 40. let 16. století zde s. 60–63). Nejnověji k otázce jagellonské politiky v Uhrách viz Szymon BRZEZIŃSKI, *Dynastic policy and its limits. The Jagiellonians and post-1541 Hungary*, in: Attila Bárány – Balász Antal Bacsa (eds.), *The Jagiellonians in Europe. Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*, Debrecen 2016, s. 209–217.

⁴⁶ Ognieslav UTJESENOVIČ, *Lebensgeschichte des Cardinals Georg Utiesenovic genannt Martinusius*, Wien 1881. Složitou situaci v Uhrách a hlavní rozložení sil výstižně přiblížil J. JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská*, I/II, s. 129–135.

⁴⁷ J. IZDENCY, *Kurze Geschichte der Kriege*, s. 11.

Samotné hlavní město turecké vojsko dobývat nemuselo. Sultán se ho zmocnil lstí, předstíraje starost o zájmy batolecího uherského krále Jana Zikmunda Zápolského. Hned po obsazení Pešti a Budína (29. srpna 1541)⁴⁸ byl hlavní městský chrám Panny Marie po drobných úpravách (které spočívaly především v likvidaci oltářů)⁴⁹ prohlášen za mešitu, která se stala svědkem velkolepých oslav tureckého vítězství. Na obsazené jižní části uherského území pak sultán ještě téhož roku zřídil tzv. Budínský pašalík jako přímou součást Osmanské říše, sahající na severozápadě až k dnešní slovensko-maďarské hranici na Dunaji. V Sedmihradsku, které už bylo řadu let závislé na Osmanské říši, ponechal vládnout královnu-vdovu a nezletilého dědice (a titulárního krále uherského) Jana Zikmunda Zápolského. Ferdinand Habsburský si udržel vládu jen v severní části historických Uher (převážně na území dnešního Slovenska), v tzv. Královských Uhrách s hlavním městem Prešpurkem (Bratislava), a v pohraničním pásmu na území dnešního Chorvatska, které oddělovalo historické dědičné habsburské země (a tedy i území Římsko-německé říše) od Osmanské říše.⁵⁰

Hrozba dalšího přímého napadení rakouských dědičných zemí po vzniku Budínského pašalíku výrazně vzrostla a nová geopolitická situace pochopitelně evokovala i vzpomínky na akutní nebezpečí osmanské invaze do střední Evropy, spojené s nedávným dobýváním Vídně roku 1529. Fatální neúspěch v zápase s Osmanskou říší však ve stejné době zažíval i císař Karel V. ve Středomoří. Ten vyvrcholil zkázou velké křesťanské námořní armády u alžírského pobřeží roku 1541. I to byly důvody, které zpočátku uznával rovněž císař Karel V. při naléhání jeho mladšího bratra Ferdinanda, že je nejvyšší čas koncentrovat společné vojenské síly, formou silného protiútku ochránit říšské území (především jižně situované dědičné habsburské země) před další osmanskou expanzí a dobýt zpět nejen hlavní město Uher, ale celé království.

Po vzniku Budínského pašalíku (1541) tento argument akceptovala i říšská knížata, která se po vojenských neúspěších na balkánské frontě ve třicátých letech 16. století stavěla k vojenskému angažmá říše v Uhrách poměrně vlažně. Vždyt hlavním protivníkem Habsburků byl do té doby v Uhrách především volený uherský král Jan Zápolský (byť Osmanskou říší podporovaný). Válku v Uhrách

48 Steven Béla VÁRDY, *Historical Dictionary of Hungary*, European Historical Dictionaries, No. 18, London 1997, s. 9.

49 J. IZDENCY, *Kurze Geschichte der Kriege*, s. 12.

50 M. NEUGEBAUER, *Die Türkenkriege*, s. 29, mapa „Das Osmanische Reich zur Zeit der Reformation“; S. B. VÁRDY, *Historical Dictionary of Hungary*, s. 546.

mezi sebou do roku 1538 vedli dva křesťanští panovníci; turecký sultán z tohoto souperení jen těžil a posiloval své pozice na Balkáně.⁵¹

To se po obsazení Budína roku 1541 změnilo. Nyní již bylo možné i v soudobé propagandě využít náboženský aspekt a válku v Uhrách jednoznačně prezentovat jako obranu západního evropského křesťanství proti invazi islámské velmoci. I otázka náboženských rozporů v říši na čas ustoupila do pozadí. Tedy přesněji řečeno: Protestantská opozice v říši, sdružená většinou v tzv. Šmalkaldském spolku, si stanovila jako podmínku vojenské pomoci Habsburkům proti Turkům právě omezení mocenských zásahů císaře v říši z konfesijních důvodů.

Údobí 1538–1542 je obecně považováno za vrchol snah o řešení konfesijních sporů uvnitř západního křesťanstva politickou dohodou.⁵² Uvnitř říše byly náboženské spory odloženy a v roce 1541 císař po dohodě s luteránskou opozicí znovu potvrdil platnost tzv. norimberského náboženského míru z roku 1532, což bylo rozhodnutí politické. Věřoučné „detaily“ (jak integrovat německé reformní hnutí do katolické církve) měl během příštích 18 měsíců řešit následný všeobecný církevní koncil, případně jednání teologů na „národní“ německé (říšské) úrovni či říšský sněm. Bezprostředně s přípravou vojenského tažení do Uher pak souviselo jedno z usnesení říšského sněmu ve Špýru z 11. dubna 1542, kterým byla výše zmíněná dohoda o náboženském míru z roku 1541 prodloužena z původních 18 měsíců na 8 let.⁵³ Požadavkům protestantských stavů vyšel vstříc i papež Pavel III., který na jaře roku 1542 vyhlásil dlouho očekávané zahájení všeobecného církevního koncilu.⁵⁴ Ten se měl sejít v jihotyrolském Tridentu na podzim 1542, po návratu z vítězného tažení proti společnému konfesijně vymezenému tureckému nepříteli.

Myšlenka velkého společného tažení říšského vojska proti Turkům byla protestantskou opozicí v říši přijata pozitivně právě proto, že mohlo posloužit jako garance nevměšování císaře do konfesijního vývoje a svým způsobem i jako prostředek k uvolnění politického napětí uvnitř říše. Novou éru společné celoříšské obranné strategie, na které se měl spolu s císařem a jeho věrnými podílet i Šmalkaldský spolek, mělo zahájit dobytí hlavního města Uher.

51 Hugo HANTSCH, *Zum ungarisch-türkischen Problem in der allgemeinen Politik Karls V.*, in: Helmut J. Mezler-Andelberg (Hgg.), *Festschrift Karl Eder zum siebzigster Geburtstag*, Innsbruck 1959 s. 57–69, zde s. 66.

52 Ludwig CARDAUNS, *Zur Geschichte der kirchlichen Unions- und Reformbestrebungen von 1538 bis 1542*, Roma 1910.

53 Franz LAU – Ernst BIZER, *A History of the Reformation in Germany*, London 1969, s. 165–171.

54 Ludwig PASTOR, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, Bd. 5. *Geschichte Papst Pauls III (1534–1549)*, Freiburg im Breisgau 1956, s. 326.

Základem koaliční armády mělo být jednoznačně vojsko říšské, sestavené a financované říšskými stavy. Proto také dobové prameny hovoří o „německém tažení do Uher“. Předběžný souhlas s vypravením vojska (20 tisíc pěších a 4 tisíce koní lehké jízdy) získal král Ferdinand na sněmu už v roce 1541, ovšem za určitých podmínek, jejichž splnění nebylo pro Ferdinanda I. vůbec jednoduché. Říšským sněmem schválená vojenská pomoc Habsburkům v Uhrách byla totiž podmíněna tím, že sám král Ferdinand vypraví do boje také relativně velmi početné vojsko, jehož náklady bude nést sám, mimo schválenou říšskou berni. I to byl jeden z důvodů, proč začal král Ferdinand intenzivně jednat s českými stavy o finanční pomoci na toto tažení, resp. tuto okolnost (podmíněné schválení říšské daně vypravením králova vlastního vojska) použil Ferdinand I. jako argument při žádosti o poskytnutí finanční podpory.

Prameny české provenience, týkající se tažení roku 1542, dosud vůbec nevyužila pro toto téma historiografie německá ani maďarská. V maďarském případě to je vcelku logické, neboť slíbené české účasti na dobývání Budína věnoval J. Bánlaky jen jedinou větou: „... Češi neposlali žádné vojáky ani peníze...“ (což není pravda) a více se této záležitosti nevěnoval.

Celá situace však byla přece jen trochu složitější. České prameny jsou důležité právě proto, že sám král Ferdinand v žádostech o finanční podporu argumentoval vývojem situace v Římsko-německé říši (jejíž součástí české země v té době už nebyly)⁵⁵ a rozkrýval tak neobvyklou úroveň diplomatického zákulisí na říšské úrovni.

V nedatované královské propozici, předložené českému zemskému sněmu,⁵⁶ je dokonce obšírně popsán vývoj situace na uhersko-turecké hranici od dob krále Ludvíka Jagellonského. Koncem prosince 1541 už měl Ferdinand I. k dispozici příslib říšských stavů, učiněný na říšském sněmu v Řezně téhož roku, že říšští stavové mu pro zpětné dobytí Budína poskytnou peníze na financování vojska 20 000 pěších a 4 000 jezdců, kteří budou schopni vytáhnout do pole 15. dubna 1542. Tato pomoc ze strany říšských stavů však byla podmíněna tím, že král Ferdinand spolu s králem polským a s oběma „valašskými vévody“ zajistí (jako protiváhu říšského vojska) vypravení 20 000 vojáků lehké jízdy, potřebné dělostřelectvo a veškeré technické zázemí a zásobování. To byl z hlediska finančních nákladů na vojáky

55 P. VOREL, *Státoprávní vyčlenění českých zemí ze Svaté říše římské (Důsledky říšské reformy Maximiliána I.)*, Český časopis historický 111, 2013, s. 743–804.

56 SČ I, č. 292, s. 503–510. Tato propozice vznikla zřejmě počátkem listopadu, kdy už král Ferdinand měl k dispozici stanovisko řezenského říšského sněmu a kdy oznamoval termín konání českého zemského sněmu na 5. prosince 1541.

nesplnitelný požadavek, ale technickým problémem by bylo i jen shromáždění takového množství pro boj vhodných jízdnic koní. Takovou podmínku říšského sněmu Ferdinand I. už přímo při jednáních rozporoval: Králi polskému nemůže nic nařizovat a nedá se na něj spolehnout, neboť má vyjednanou mírovou smlouvu s Turky, kterou nebude chtít porušit. S valašskými vévody se vůbec nedá počítat, protože jsou tureckými vazaly. To řezenský sněm akceptoval; dohodli se tedy tak, že král Ferdinand zjistí, jakou vojenskou sílu je vůbec schopen do společné armády poskytnout a jednání o případné říšské finanční a vojenské pomoci budou pokračovat na říšském sněmu ve Špýru od 14. ledna 1542.

Král proto v prosinci 1541 žádal české stavy o urychlené rozhodnutí, jak velkou pomoc pro tažení do Uher budou moci vypravit, aby tuto skutečnost použil jako argument na jednáních říšského sněmu ve Špýru. Konkrétní výši sám nenavrhl. Hned v úvodu propozice však zdůraznil, že požadovaná pomoc je určena na obranu Markrabství moravského, ohroženého tureckým postupem v sousedních Uhrách. Tím bylo učiněno zadost základnímu zemskému zákonu, který umožňoval ze společných daní financovat vojsko jen k obraně zemí Koruny české, nikoli k tažení do zahraničí.

Zemský sněm (jehož usnesení je formulováno jako usnesení generálního sněmu, závazného výslovně pro všechny země Koruny české)⁵⁷ zareagoval velmi vstřícně a schválil vybrání majetkové daně od stavovských osob ve výši 1 % hodnoty přiznaného pozemkového majetku a finančních aktiv a od poddaných ve výši 1,66 %.⁵⁸ Majetková přiznání měly stavovské osoby (spolu s odvedením peněz) učinit do 2. února 1542. Sněmovní snešení pak poměrně podrobně popisuje strukturu a technické vybavení vojska, ale neupřesňuje počet vojáků ani předpokládanou částku, která se z daní vybere. To mělo být upřesněno až na jednání zástupců všech stavů ze všech zemí Koruny české, které bylo naplánováno na 2. února 1542. Tedy tak, aby král Ferdinand už měl konkrétní údaje k dispozici 14. února 1542 na říšském sněmu ve Špýru a mohl je použít jako argument při jednáních o říšské vojenské pomoci.⁵⁹

57 SČ I, č. 294, s. 510–522.

58 *Relazione di Marino Cavalli ritornato ambasciatore da Ferdinando Re de' Romani nel Dicembre del 1543 (1)*, in: Eugenio ALBÈRI (ed.), *Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato durante in secolo decioesto*, Serie I, Volume III, Firenze 1853, s. 91–142; reprint in: Luigi FIRPO (ed.), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato (Tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente)*, Volume II. Germania (1506–1554), Torino 1970, s. 391–444.

59 Tento „šacuňk“, obsahující předpokládaný daňový výnos a jeho přepočty na konkrétní počty vojáků, máme k dispozici z počátku března 1542 (datován 3. 3. 1542) společně pro země Koruny české a pro Horní a Dolní Rakousy; viz SČ I, č. 296, s. 501–534. Hlavním velitelem spojeného

Říšský sněm ve Špýru pak v rámci jednotlivých kurií v polovině února 1542 složitě vyjednával, zda otázka tažení celoříšského vojska do Uher má být prioritou sněmu.⁶⁰ Poté, co se Habsburkové zavázali splnit některé podmínky, bylo financování této celoříšské armády ze společné říšské daně schváleno, a to dokonce v dvojnásobném rozsahu, než se předpokládalo ještě koncem prosince 1541 na sněmu v Řezně. Celoříšské vojsko mělo mít nejméně 8000 koní těžké obrněné jízdy a 40 000 pěších. Podle teoretické daňové výtěžnosti byly pak konkrétní počty vojáků rozepsány na jednotlivé říšské kraje.⁶¹

Bezprostředně po schválení usnesení říšského sněmu byla započata přípravná jednání, včetně takových detailů, jakými byla platební síla mincí, které si z různých koutů říše s sebou vojáci povevou při cestě na seřadiště u Vídně.⁶² Říšské vojsko mělo být na základě usnesení sněmu placeno půl roku, od poloviny května do poloviny října 1542.⁶³ Každý z říšských stavů měl podle schváleného klíče vypravit náležitý počet vojáků a zaplatit jim předem žold na dva měsíce. Zbývající čtyři měsíce měly být pravidelně proplácneny z vybraných daní podle jednotlivých říšských krajů.

Složitější jednání probíhalo ohledně osoby hlavního velitele. Jedním z vážných adeptů na tuto pozici byl na počátku jednání Šebestián Šertlin z Burtenbachu, zkušený vojevůdce, který se v habsburských službách osvědčil již v předchozích válečných konfliktech a uherský prostor dobře znal z třicátých let. Na počátku čtyřicátých let stále „podnikal“ ve vojenském řemesle jako nájemný kapitán; současně byl angažován jako vrchní velitel městské armády augsburské.

vojska všech zemí Koruny české byl rozhodnutím sněmu jmenován nejvyšší hofmistr Království českého Zdislav Berka z Dubé na Lipém a Zákupí.

60 Mylnou interpretací je užití českého kurfiřtského hlasu při těchto jednání v rámci kolegia kurfiřtů, jak uvádí H. TRAUT, *Kurfürst Joachim II. von Brandenburg*, s. 13. Český král (a to ani Ferdinand I.) nebyl od samotného vzniku této kurie říšského sněmu (1495) jejím členem; tato sněmovní kurie byla jen šestičlenná. Viz P. VOREL, *Státoprávní vyčlenění českých zemí ze Svaté říše říšské*, s. 755, 788–791.

61 Několik dobových přehledů konkrétního počtu vojáků, který teoreticky připadal na jednotlivé říšské kraje, publikoval H. TRAUT, *Kurfürst Joachim II. von Brandenburg*, s. 24–25. Detailně k tomu RTA XIII, č. 102, s. 596–607 (zde je přesněji dokumentováno, konkrétně kteří říšští stavové svou povinnost splnili a kteří nikoli).

62 P. VOREL, *Směnné kursy jako nástroj mocenské politiky v Říšsko–německé říši počátkem čtyřicátých let 16. století*, ČČH 112, 2014, s. 379–401.

63 Wolfgang STEGLICH, *Die Reichstürkenhilfe in der Zeit Karls V.*, *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 11, 1972, s. 7–55; k tažení roku 1542 zde s. 50–52. Autor se více zabývá formální stránkou věci (jak se otázka financování uherského tažení roku 1542 řešila na říšském sněmu), vcelku však pomíjí, nakolik byla příslušná sněmovní usnesení skutečně plněna (v tom se odkazuje hlavně na výše citovanou studii Trautovu, viz pozn. č. 18).

V té době se jednalo asi o nejzkušenějšího velitele, jakého vůbec měla tehdejší říše k dispozici, schopného zvládnout tažení velkého vojska o desítkách tisíc mužů. Šertlin byl ale brzy „vyřazen ze hry“,⁶⁴ neb se habsburská strana obávala jeho blízkého napojení na vrchní velení Šmalkaldského spolku. Skutečné pozadí Šertlinova „odsunutí stranou“ bylo ale zřejmě záležitostí složitější diplomatické hry, neboť tento generál už o několik týdnů později velel obsazování Brunšvicka-Wolfenbüttelska Šmalkaldským spolkem.

Vrchním velitelem říšského vojska byl nakonec jmenován 11. března 1542 braniborský kurfiřt Jáchym II. Hektor. To mělo svou logiku z hlediska politického: Byl jedním z největších plátců říšské daně na toto tažení; jako jeden z kurfiřtů měl formální politickou autoritu, členem Šmalkaldského spolku se stal teprve nedávno (1539), nepatřil mezi neaktivnější vedení tohoto spolku a ve věcech konfesijních patřil k umírněnému protestantskému křídlu, usilujícímu o politickou dohodu s Habsburky. Habsburkové jej považovali za dostatečnou záruku proti obavám, že by se celoříšské vojsko, tvořené většinou vojáky i velitelským sborem luteránské víry, mohlo obrátit proti nim. Byl tedy přijatelný pro obě strany. Měl však jeden zásadní nedostatek: Počátkem čtyřicátých let 16. století ještě neměl větší bojové zkušenosti a tak velkému vojsku ještě nevelel. Tento problém měl vyřešit zkušený „poradní sbor“, tedy hlavní výkonní velitelé a diplomatická „válečná rada“, tvořící součást velitelského štábu.

Jednání o tomto uskupení trvalo dalších několik dní. Až 14. března 1542 byli jmenováni další nejvyšší velitelé říšského vojska. Připomeňme alespoň ty nejvýznamnější, kteří mohli ovlivňovat taktická rozhodnutí během samotného tažení: Hlavním velitelem jízdy se stal lantkrabě Filip Hessenský; jemu k ruce hrabě Fridrich z Fürstenberka za jihoněmecké „horní země“ a hrabě Jetřich z Manderscheidu za severoněmecké „dolní země“. Pěší jednotky (předpoklad 40 tisíc mužů) byly rozděleny do čtyř regimentů po 10 tisících.⁶⁵ „Válečnou radu“ říšského vojska pak tvořilo osm zástupců, jmenovaných za jednotlivé říšské kraje, a to většinou z řad knížecích rodů. Za dolnosaský kraj byl tímto „krajským velitelem“ vévoda Arnošt Brunšvický, synovec saského kurfiřta.

64 Tuto skutečnost sám Šertlin zdůrazňoval ve svých pamětech. Neschopnost a nezkušenost velitelského sboru, který zaujal „jeho“ místo, pak dává posměšně do souvislosti s neúspěchem celého tažení. Viz Ottmar F. H. SCHONHUTH (ed.), *Leben und Thaten des weiland wobledlen und gestrengen Herrn Sebastian Schertlin von Burtenbach, durch ihn selbst deutsch beschrieben*, Münster 1858, s. 22. Těž viz pozn. č. 67.

65 H. TRAUT, *Kurfürst Joachim II. von Brandenburg*, s. 33, 38–39.

Detailní popis, jak má být říšská armáda velká, jak má být organizována a podobně obsahuje až do dílčích detailů usnesení říšského sněmu ve Špýru z 11. dubna 1542.⁶⁶ Další upřesnění mělo proběhnout v červenci 1542 na příštím říšském sněmu v Norimberku. Obsáhlý dokument o 140 paragrafech z 11. dubna 1542 dal jistě mnoho práce právníkům a říšským politikům, ale na základě tohoto dokumentu, ve kterém je detailně popsáno, jak by mělo říšské tažení být organizováno a jak by mělo probíhat, nemůžeme hodnotit, co se ve skutečnosti dělo.

Následně pak pokračovalo vyjednávání finančních podmínek, protože pro hlavní velitele, nižší důstojníky i obyčejné žoldnéře byla pochopitelně významnou okolností částka, kterou za účast v tažení dostanou zaplacenou. Až 26. března 1542 byly vyjednány finanční a další podmínky pro hlavního velitele Jáchyma Braniborského.⁶⁷ Jeho osobní plat 2400 zlatých rýnských představoval jen část nákladů na vrchní velení. Z říšských daní se mu měla uhradit také osobní garda, konvoj doprovodných vozů a bohatě placený štáb.

Tato jednání, vedená koncem března 1542, zatím jen zaručovala, že říšské vojsko se sejde u Vídně. Stále zůstávala v platnosti dříve vyslovená podmínka, že říšské vojsko, které se shromáždí u Vídně, vytáhne do Uher pouze v případě, že král Ferdinand zajistí ze svých zdrojů vše, co slíbil. Ferdinand I. se tak ocital ve velmi složité situaci: Tažení říšského vojska dál do Uher bylo podmíněno tím, že si Ferdinand zajistí (a fyzicky předvede) nejen „své“ vojsko dostatečné síly, ale také zabezpečí proviant, munici a lodní transport všeho potřebného. Z české strany, na kterou král hodně spoléhal, byla naopak vyslovena podmínka, že podpora bude poskytnuta za předpokladu, že říšské vojsko do Uher skutečně vytáhne. Tomu se z různých důvodů, které se pokusím níže vysvětlit, zdráhali uvěřit jak stavové říšští, tak čeští.

V této fázi král Ferdinand I. zoufale sháněl finanční prostředky k zajištění toho, co sněmu slíbil. Aktuální potřebu odhadl na 100 tisíc zlatých rýnských v hotovosti. O polovinu požádal stavy svých dědičných zemí, o druhou polovinu stavy české. V této tíživé situaci pro něj byla finanční pomoc z Čech skutečnou záchranou. Počátkem května 1542 poskytli čeští stavové králi požadovanou částku

66 RTA XII/II, č. 285, s. 1168–1220.

67 „Bestaltung des Kurfürsten von Brandenburg“ (Špýr 26. března 1542). Text edičně zpřístupnil už H. TRAUT, *Kurfürst Joachim II.*, ediční příloha č. 1, s. 123–128; novější edice RTA XII/I, č. 89, s. 621–626. Jmenování braniborského kurfiřta hlavním velitelem bylo obsaženo i v usnesení říšského sněmu z 11. dubna 1542 (RTA XII/II, č. 285, s. 1168–1210, zde s. 1176); proti tomu však vznesli protest zástupci saského kurfiřta, který si (jakožto titulární říšský arcimarchál) sám nárokoval tuto velitelskou funkci, viz RTA XII/II, č. 297, s. 1237.

50 tisíc zlatých, vyplacenou v hotovosti z první poloviny berně,⁶⁸ schválené českým zemským sněmem. Formálně byla ale tato finanční transakce formulována jako půjčka (za kterou se českým stavům musel zaručit Kryštof z Ejcinku), a to pro případ, že by říšské vojsko do Uher k dobytí Budína od Vídně vůbec nevytáhlo.⁶⁹ V takovém případě měl Kryštof z Ejcinku tyto peníze vrátit českým stavům o svatojiřském termínu příštího roku.⁷⁰

Dohoda o zmíněných 50 tisících zlatých také stanovovala, že děla všech ráží, která král z těchto peněz nakoupí, budou po skončení uherské kampaně odevzdána českým stavům pro obranu jejich vlastní země a že z českých daní mají být přednostně placeni žoldnéři, najatí v Čechách. Myšlenka, že z českých daní se najmou žoldnéři někde v cizině, byla pro české stavovské prostředí těžko akceptovatelná. Lapidárně to v souvislosti s finanční podporou na tažení do Uher roku 1542 vyjádřil Jan z Pernštejna, který jinak společnou obranu tehdy již ohrožené Moravy rozhodně podporoval: „...za jiné abychom u cizích národů držáni nebyli, než za ty, aby nás dojili z peněz jako krávy z mléka...“

I z těchto neobvyklých podmínek uvolnění peněz z českých daní je zřejmé, jaká nedůvěra už jen v uskutečnění celého tažení panovala od jeho samotných počátků. I při jednáních českého zemského sněmu se stále uváděla podmínka, že veškerá schvalovaná pomoc je podmíněna tím, že společně celorišské vojsko skutečně vytáhne do Uher.

Značná opatrnost českých stavů však nebyla způsobena jen poměrně přesnými informacemi o sporech uvnitř říšské stavovské obce, které od samého počátku příprav tohoto tažení relativizovaly jeho možný efekt. Souběžně s přípravami velkého křesťanského vojska totiž dál pokračovala diplomatická jednání mezi králem

68 Druhá polovina sněmem schválené daně na tažení proti Turkům měla být vybrána a vyplacena až o sv. Vavřinci (10. 8. 1542), pokud ovšem před tímto termínem celé tažení neskončí (začne-li vůbec). Vzhledem k vývoji na bojišti už tato část sněmem schválených peněz králi vydána nebyla.

69 SČ I, č. 301–302, s. 539–543 (4. 5. 1542).

70 Z peněz, které zbyly po vydání výše zmíněných 50 000 zlatých z první poloviny berně, nařídili stavové vyplatit část peněz vojenským velitelům, kteří měli ono vojsko do boje vést. S nimi už byly sjednány dohody o finanční odměně, proto byla jejich kapacita blokována a nemohli se nechat najmout jako velitelé na jiné bojiště. Generál českého vojska („nejvyšší polní hejtman“) Zdislav Berka z Dubé, nejvyšší hofmistr Království českého, přijal kompenzaci 750 kop grošů českých, což v říšské měně odpovídá částce 1750 zlatých rýnských. Zdislavův zástupce Ondřej Ungnad se Sonnecku přijal 250 kop grošů českých. Podobně byli na Moravě „blokováni“ velitel moravského vojska Zbyněk Berka z Dubé a jeho zástupce Václav Pětipeský z Krásného Dvora. Zbyněk Berka dostal kompenzaci 100 kop grošů českých (ty mu už zaplatil Jan z Pernštejna, proto si tyto peníze z české berně nechal Pernštejn), Václav Pětipeský poloviční částku; viz SČ I, s. 541.

Ferdinandem I. a sultánem Sulejmanem I., ve kterých se král Ferdinand pokoušel o dosažení mírové dohody.

Už koncem srpna 1541 bylo do Istanbulu vysláno reprezentativní poselstvo, které bylo oprávněno nabídnout Sulejmanovi I. každoroční poplatek ve výši 100 tisíc dukátů, pokud odtažne z celých Uher, případně 40–50 tisíc, pokud by jen vrátil Budín a zachoval status quo.⁷¹ Taková aktivita se nedala v tehdejší mezinárodní diplomacii úplně utajit. Na podzim 1541 sice k dohodě nedošlo, ale jednání o habsbursko-osmanském rozdělení Uher intenzivně pokračovala. Proto také u istanbulského dvora dlouho nevěřili zprávám, že se nějaké velké společné křesťanské vojsko chystá na tažení k Budínu. Reálná situace v Podunají tomu nasvědčovala: Relativně velké německé vojsko se sice poblíž Vídně scházelo, ale k tažení dál do Uher se nemělo.

Z jednotlivých částí Německa přijížděly dílčí oddíly krajských hotovostí k Vídni na přelomu května a června 1542.⁷² U Vídně pak v polním ležení čekaly všechny jednotky, než se sejde celý kontingent, schválený říšským sněmem. To trvalo dosti dlouho. K 9. červnu 1542 bylo na místě jen 32 praporců pěchoty (tedy asi 16 000 mužů namísto dojednaných 40 000) a 1 400 jezdců (namísto 8 000).

Vojsko se scházelo pomalu a neochotně; vojáci neměli zajištěno dostatečné zásobování a nebyli zaplacení. To však nelze zobecnit. Ve financování jednotlivých částí říšského vojska panovaly značné rozdíly podle toho, kdo je do pole vypravil a do kterého říšského kraje příslušný oddíl náležel. Podle sněmovního usnesení měl totiž každý z říšských stavů, kdo vypravoval nějaké vojáky, zajistit předem (před odchodem na seřadiště u Vídně) vyplacení žoldu svých vojáků na dva měsíce, tedy od poloviny května do poloviny července 1542. Další financování přímo v poli už mělo být prováděno prostřednictvím zástupců jednotlivých říšských krajů z peněz, vybraných formou zvláštní daně. V tom panovaly značné zmatky.⁷³

Problémy s nedostatečným počtem vojáků a nedostatkem peněz, které se staly jednou z vážných komplikací při polním tažení, způsobila ta část říšských stavů, která nebyla z různých důvodů (i kvůli nedostatku finančních prostředků) schopna či ochotna vypravit do pole vojáky a uhradit jejich žold na první dva měsíce už na samotném počátku tažení. To se však netýkalo hlavních představitelů Šmalkaldského spolku (ti svou sněmem schválenou povinnost splnili), ale z podstatné části světských

71 Instrukce z 29. srpna 1541, kterou král Ferdinand vydal pro Mikuláše ze Salmu, Franze Révaye a Zikmunda z Herbersteinu viz K. NEHRING et al. (ed.), *Austro-Turcica*, č. 1, s. 1–4.

72 Hornosaské oddíly dorazily jako jedny z prvních (jak uvádí sám Könnertitz) k 31. květnu 1542, ještě předtím, než se konalo společné jednání všech krajských velitelů.

73 W. STEGLICH, *Die Reichstürkenhilfe*, s. 51.

i církevních říšských stavů z řad prohabsburského tábora. Z jejich strany byla ochota financovat vojsko o to nižší, že velení říšské armády bylo plně v rukou luteránských velitelů a po vyhlášení války Habsburkům francouzským králem (v květnu 1542) panovala mezi nimi obecná nejistota, zda velké říšské vojsko, shromážděné u Vídně a vedené předáky Šmalkaldského spolku, není vlastně větším potenciálním nebezpečím pro Habsburky než pro tureckého sultána. A zvláště západní říšské kraje, obávající se francouzské invaze (která skutečně nastala v červenci 1542) se nechtěly zbavovat svého vojenského potenciálu, který hodlaly použít k vlastní obraně. Ostatně na říšském sněmu bylo odsouhlaseno financování říšského vojska proti Osmanské říši nebo proti Francii.⁷⁴ A ohrožení ze strany Francie se na jihozápadě říše jevílo jako nebezpečnější, než turecký postup na Balkáně, který ohrožoval hlavně habsburské zájmy.⁷⁵

Ani Ferdinand I. nebyl v přípravě slíbeného vojska příliš úspěšný. Na říšském sněmu slíbil dodat na bojiště jednotku lehké jízdy o 20 000 koních a toto vojsko financovat „na své náklady“ po dobu šesti měsíců. Könnertitz ve svých autentických zprávách ale dokládá,⁷⁶ že počátkem června 1542 dal král Ferdinand dohromady jednotku jen o 8000 husarech, tedy lehké jízdy,⁷⁷ poskládanou z blíže neurčených rakouských zemí, které velel Jan Ungnad ze Sonnecku. Součástí této armády byly zřejmě i jednotky z českých zemí, které však nebyly financovány z výnosu zemské

74 Heinrich LUTZ, *Kaiser Karl V., Frankreich und das Reich*, in: Heinrich Lutz – Friedrich Hermann Schubert – Hermann Weber, *Frankreich und das Reich im 16. und 17. Jahrhundert*, Göttingen 1968, s. 7–19.

75 Náhly obrat v otázce možné spolupráce říšské opozice s císařským táborem proti Francii zdůvodňovali předáci luteránské strany (včetně samotného Martina Luthera) jednak argumentem německé národní identity (společná obrana německého území proti zahraničnímu agresorovi), jednak jako vhodnou prevenci: Pokud bude císař zaměstnán válkou s Francií a s Osmanskou říší, pak nebude mít potenciál k vojenskému zásahu proti luteránské opozici v Německu. Viz Johannes EHMANN, *Luther, Türken und Islam – Eine Untersuchung zum Türken- und Islambild Martin Luthers (1515–1546)*, Heidelberg 2008, s. 404–405; Scott C. DIXON, *Martin Luther and the German Nation. The Reformation and the Roots of Nationalism*, in: Eva Doležalová – Jaroslav Pánek (eds.), *Confession and Nation in the Era of Reformations (Central Europe in comparative Perspective)*, Praha 2011, s. 123–138.

76 J. T. J. KÖNNERTITZ, *Erasmus von Könnertitz*, s. 85–86.

77 Příslušník lehké jízdy řečený „husar“, byl v pramenech označován také jako voják „uherské jízdy“, čímž se obecně rozuměla jízda lehká, s odlehčenou ochrannou zbrojí. Těžká obrněná jízda byla obecně označovaná jako jízda „německá“, bez ohledu na skutečnou příslušnost vojáků. Pokud se tedy v pramenech hovoří o jednotkách „uherské jízdy“, pak to nemusí nutně znamenat, že se jednalo o vojenské oddíly uherských stavů (není-li tato skutečnost výslovně zdůrazněna), ale obecně o lehkou jízdu.

berně, ale najaty králem Ferdinandem.⁷⁸ Proviantu bylo u Vídně zatím zajištěno dostatek, ale chybělo centrální velení a zatím nedorazili ani někteří ze sněmem určených velitelů vojsk říšských krajů.

Braniborský kurfiřt Jáchym II. Hektor dorazil do vídeňského ležení až 6. června 1542, ale jen sám, bez dalších vojáků. Především však u vojska chyběl sám král Ferdinand, který původně slíbil, že se tažení osobně zúčastní.

Dlouhé čekání u Vídně bylo demoralizující; žoldnéři nečinně zaháleli tři i více týdnů. Už zde utrpělo vojsko značné ztráty v důsledku nemírného požívání alkoholu a nekontrolovatelných rvaček a dalších problémů, které takto dlouhá nečinnost mezi žoldnéři způsobovala.⁷⁹ Nervozitu a nedůvěru v centrální velení způsoboval také nedostatek aktuálních zpráv, promísený s různými dezinformacemi. Ještě na přelomu května a června byla mezi žoldnéři rozšířena optimistická představa, že společně táhnou na Budín, který brání sotva 20 tisíc obránců, umístěných v polním opevnění před městem, jež bude snadné rychle přemoci jedním masivním útokem.

Po několika zbytečně promarněných týdnech ležení u Vídně však začínaly přicházet zprávy o velké turecké armádě, čítající kolem 60 tisíc mužů, která se blíží Budínu na pomoc. To už byl kvalitativně jiný protivník, mnohem nebezpečnější. Kromě úmrtí a zranění z opilství a dalších ztrát, zvyšovaných nemocemi a nedostatečnou hygienou při mnohatýdenním pobytu v polním ležení, se začaly také množit dezerce, často odůvodňované i dosud nevyplaceným žoldem. V této fázi tažení ale nemáme uvnitř armády doloženy žádné významné konflikty konfesijní, i když každá větší jednotka měla s sebou i své „polní kaplany“. Jen samotný hornosaský kontingent provázeli dva luteránští kazatelé.⁸⁰ To odpovídá předpokladu, že podstatnou část armády tvořily v této fázi (na seřadišti u Vídně) hlavně vojenské oddíly, vyslané z německých zemí k Vídni luteránskou šlechtou.

Už kolem 9. června však zvažoval velitelský sbor, že kvůli upevnění disciplíny bude nutné co nejdříve od Vídně odtáhnout blíž k uherské hranici, i když ještě není celé vojsko pohromadě. Ještě 20. června však toto vojsko, včetně jednotek,

78 To byl zřejmě i případ slezského šlechtice Hanuše z Oppersdorfu, zkušeného námezdního velitele, který sám ve svých pamětech výslovně zmiňuje, že vedl blíž neurčenou jednotku „slezských rejtarů“, která s králem Ferdinandem táhla roku 1542 do Uher. Viz Josef VÁVRA (ed.), *Zápisky Hanuše z Oppersdorfu o válce německé 1546–1547*, Sborník Historického kroužku 1, 1900, č. 1, s. 5–14. Tato jízda však nemířila na seřadiště k Vídni, ale zajišťovala ochranu říšských hranic poblíž Stoličného Bělehradu a Pětikostelí.

79 J. T. J. KÖNNERITZ, *Erasmus von Könneritz*, s. 86–87.

80 Tamtéž, s. 84.

kteře dorazily po 9. červnu, tábořilo u Vídně. V té době stále ještě chyběla třetina z plánovaného počtu pěchoty; daleko horší situace byla v případě říšské jízdy, kde ze sněmem schválených 8000 jezdců byla k dispozici jen čtvrtina (2000).

Rozhodování velitelského sboru však bylo limitováno skutečností, že některým říšským jednotkám nebyl vyplacen slíbený žold a bez peněz se vojáci odmítali vydat na uherské bojiště. Šlo údajně především o kontingenty, které měla financovat církevní knížata. Například jeden z církevních kurfiřtů, arcibiskup mohučský, uhradil svým vojákům žold pouze na první měsíc služby, a ten už během táboření u Vídně uplynul. Bez další výplaty žoldníci pochopitelně odmítali táhnout dál.⁸¹ Naproti tomu nejvlivnější říšská světská knížata své oddíly vybavila žoldem v dostatečné míře (saský kurfiřt, braniborský kurfiřt, falcký kurfiřt, bavorský vévoda Jiří), takže i přes neochotu některých říšských stavů naplnit usnesení říšského sněmu byla říšská armáda (byť méně početná, než se původně předpokládalo) dostatečně silná, aby mohla usilovat o zpětné dobytí Budína.⁸²

20. června 1542 byla u Vídně vykonána slavnostní přehlídka, které přihlížel jak hlavní velitel Jáchym Braniborský, tak i král Ferdinand, který v té době na krátký čas do Vídně přijel. Ale ani po této přehlídce tažení ještě nezačalo. Nějaký čas se vlekly spory o velitelské pozice (například vévoda württemberský odmítal být podřízen velení Beumelburgově) a o nevyplacený žold. Žoldníkům pak slíbené peníze vyplatil ze svých zdrojů (tedy z úročených půjček) král Ferdinand, kterému měly být později vráceny z říšské daně. To jsou však zprávy pouze o vojsku říšském, které bylo nepochybně početně největší, ale mělo tvořit součást širšího křesťanského vojska. V létě roku 1542 měla totiž ve válce s Osmanskou říší na uherské frontě spolupracovat čtyři vojenská uskupení s různým velením.

Základem křesťanské armády, která měla znovu dobýt hlavní město Uher (a pak i celou zemi)⁸³ se stalo říšské vojsko, vypravené podle proporcí říšského daňového systému jednotlivými říšskými stavy s výjimkou dědičných zemí rakouských, kde vládl Ferdinand I. Hlavním velitelem této armády byl ustanoven kurfiřt Jáchym Braniborský. Vojsko bylo financováno prostřednictvím zvláště vypsané celoříšské daně, která byla z podstatné části (byť s různými komplikacemi) vybrána.

81 Tamtéž, s. 87–88.

82 Tamtéž, s. 88–89.

83 Motivací pro říšská knížata měl být i možný územní zisk. Ve smluvních podmínkách tažení bylo ujištěno, že při postupném dobývání Uher připadne vláda králi Ferdinandu I. Habsburskému na tom území, které ovládal jeho předchůdce Ludvík Jagellonský. Další dobyté hrady a města na jih od této hranice si mohli zabrat velitelé vojska až do dalšího rozhodnutí.

Druhou část představovalo vojsko, které slíbil říšskému sněmu ve Špýru na svůj náklad vypravit Ferdinand I. z vlastních zdrojů. Předpokládal, že tuto armádu bude financovat z daňového výnosu dědičných rakouských zemí a zemí Koruny české. Nakonec tyto vojáky zaplatil hlavně díky operativním finančním půjčkám na evropském bankovním trhu (a díky částce 50 tisíc zlatých rýnských od českých stavů). Vojsku měl formálně velet sám král Ferdinand; skutečným velením byl pověřen dolnorakouský zemský hejtman Jan Ungnad se Sonnecku.⁸⁴ Součástí tohoto vojska, které platil král Ferdinand, byl i dvoutisícový jízdní oddíl uherských žoldnéřů, dále italská vojska, které z Milánska poskytl císař Karel V., a také početné posádky bitevních i dopravních lodí dunajské flotily.

Třetí část, která je v dobových pramenech výrazně odlišována, byla jízdní armáda uherských stavů, které velel Petr Perényi, habsburský kancléř v Uhrách. U této části koaličního vojska totiž nebylo jisté, zda se v rozhodujících okamžicích nakonec nepřikloní na tureckou stranu. Uhři sice slíbili posílit společné vojsko vlastní velkou armádou lehké jízdy, ale odmítali opustit prostor mezi Dunajem a Rábem, dokud nebude jasné, že říšské vojsko skutečně do Uher potáhne. Uhersko-sedmihradské vojsko zčásti tvořili i příznivci mocenského uskupení Zápolských a habsburští diplomaté teprve vyjednávali s královnou-vdovou Isabelou Jagellonsko-Zápolskou o podmínkách řešení nástupnických problémů, které vedly předchozího roku (1541) k pádu Budína a Pešti do tureckých rukou. Hlavním vyjednavatelem na uherské „pro-zápolské“ straně byl zkušený politik biskup Jiří Martinuzzi, který o podmínkách budoucího uspořádání Uher a Sedmihradska paralelně jednal i s tureckou stranou. Pod tlakem Osmanské říše, které Habsburkové sami zjevně nebyli schopni čelit, hledal Martinuzzi řešení, které bude co nejvýhodnější nejen pro královnou-vdovu Isabelu Jagellonskou-Zápolskou a jejího syna, ale i pro něj samotného. Podpora tažení říšsko-habsburského vojska uherskými stavy byla proto ze strany Martinuzziho podmíněna tím, že mocenský zásah této armády bude dostatečně silný, aby i do budoucna ochránil („znovuosvobozené“) Království uherské a Sedmihradsko před Osmanskou říší. Jinak hrozilo (a od strany

⁸⁴ Jan Ungnad byl zkušeným velitelem z protitureckých tažení z třicátých let 16. století; viz Bernd ZIMMERMANN, *Landeshauptmann Hans Ungnad von Sonnegg (1493–1564). Ein Beitrag zu seiner Biographie*, in: Gerhard Pferschy (ed.), *Siedlung, Macht und Wirtschaft (Festschrift Fritz Posch zum 70. Geburtstag)*, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 12, Graz 1981, s. 203–216.

uherských stavů to bylo možné interpretovat i jako jistou formu vydírání), že se uherské vojsko spojí s Turky.⁸⁵

Tyto tři části koaličního vojska jsou běžně zmiňovány v soudobých zprávách o průběhu tažení a v různé míře s nimi počítají i výše citovaná starší zpracování dějin této válečné události.

Do Uher však táhlo také vojsko čtvrté, a to armáda papežská. Byla sice početně výrazně menší, než výše tři zmíněné kontingenty, ale byla podřízena samostatnému velení a v bojích před Peští vystupovala samostatně. Je pak otázkou, proč právě tento papežský kontingent soudobé pozorovatele příliš nezajímal, i když z několika dochovaných zpráv (které se navzájem nezávisle potvrzují) můžeme usuzovat, že právě papežská pěchota byla jednou z mála aktivních součástí křesťanského vojska, která se pokoušela splnit úkol, za nějž byla zaplácena.

Dílčí součásti tohoto koaličního vojska se postupně shromažďovaly na rakouské či uherské části Podunají a jejich postup byl koordinován jen velmi volně. Všechny (včetně dunajské flotily) se měly sejít až u Ostřihomi; odtud mělo být vedeno koordinované tažení k obléhání Budína a Peští. Ještě počátkem července však říšské vojsko stále „ložírovalo“ poblíž Vídně, tedy přes dva měsíce. Až 7. července 1542, za více než dva týdny po výše zmíněné slavnostní přehlídce, vytáhlo říšské vojsko od Vídně směrem k uherské hranici. Tažení však bylo zahájeno bez zpracování nějakého strategického plánu a bez přesné znalosti o síle a počínání nepřítel.⁸⁶ Plánoval se přesun k Rábu, asi 120 km jihovýchodně od Vídně. Zde se velení mělo znovu poradit, jakým způsobem dál postupovat. Postup vojska byl však velmi pomalý, ačkoli mu přímo v cestě nestály žádné nepřátelské jednotky ani hornatý terén.

Skutečným důvodem tak pomalého přesunu jistě nemohly být jen spory ohledně vyplacení žoldu či nerozhodnost hlavního velitele, braniborského kurfiřta. Od toho měl zkušený štáb, který o dalším postupu rozhodoval kolektivně.

Pro další vývoj událostí v Uhrách se stala klíčovou první polovina července 1542, kdy se vojenská „mašinerie“ spustila. Ovšem nejen v Podunají. Jednalo se o tři kampaně, které spolu souvisely časově, mocensko-politicky i z hlediska dlouhodobých důsledků. Bez jejich zohlednění nelze pochopit, co a proč se vlastně tehdy dělo v Podunají: a) zahájení tažení říšského vojska od Vídně k Pešti 7. července 1542; b) zahájení

85 Tento argument použil i sám král Ferdinand I. při vyjednávání o vojenské pomoci z Čech ve své sněmovní propozici; viz SČ I, s. 538: „... Neb jest věc jistá, jestliže by to Uhří seznali a shledali, že by od říše jim ta pomoc svolená nedošla, již by zajíc, že jsou od křesťanův opuštěni, Turku se poddati musili, a tak by spolu s Turky sjezdy a ustavičnými vpády a válkami Království české a země k němu příslušející kazili a hubili...“

86 J. T. J. KÖNNERITZ, *Erasmus von Könneritz*, s. 90.

francouzské ofenzívy v Lucembursku, Brabantu, Piemontu, Nizozemí a v Katalánsku 12. července 1542; c) obsazování Brunšvicka-Wolfenbüttelska Šmalkaldským spolkem, vyhlášené 17. července 1542 a realizované o dva týdny později.

Rychlost přesunu říšského vojska v Podunají však ovlivňovala ještě jedna okolnost, která nebyla obecně známa. Přesně v této době, kdy měl podle představ říšských knížat král Ferdinand jít všem příkladem a velet svému vojsku, připravil Ferdinand I. novou nabídku pro tureckého sultána. Byla reakcí na sultánův dopis, který byl králi Ferdinandovi doručen krátce před 10. červencem 1547. Instrukce, datovaná ve Vídni 10. července 1542,⁸⁷ byla určena pro jeho tajného agenta Tranquillia Andronica. Ten se měl rychle (bez oficiálního diplomatického doprovodu) přesunout přes Chorvatsko a Bosnu do Istanbulu a znovu nabídnout sultánovi každoroční platbu ve výši 50 až 100 tisíc dukátů, pokud Osmanská říše vydá Budín zpět a uzavře mírovou dohodu. Vysoké pravidelné platby král nabízel i dalším tureckým hodnostářům, pokud se podaří dohodu vyjednat. V instrukci je obsažena i jedna nová informace, která ve srovnání s habsburskými nabídkami do Istanbulu z roku 1541 mění situaci: Andronicus byl oprávněn sultánovi slíbit, že pokud přijme Ferdinandovu nabídku (pravidelná platba peněz výměnou za vrácení Budína a složení zbraní), bude také ukončeno tažení vojska říšských knížat (sic!).⁸⁸

Je logické, že zájem na zdržování postupu říšského vojska měl po 10. červenci 1542 především sám král Ferdinand I. Měl k tomu dva hlavní důvody: 1) Očekával, že se podaří dohodu se sultánem přece jen vyjednat, nepočetná osmanská posádka (která podle soudobých komentářů neměla šanci ubránit se tak velkému říšskému vojsku) se sama z Pešti a Budína stáhne a Ferdinand I. bez boje vstoupí do města jako vítěz. 2) Dosud stále nebyla vyjednána nová smlouva o budoucím rozdělení vlivu v Uhrách a v Sedmihradsku mezi bývalými nepřáteli, tedy Ferdinandem Habsburským a Isabelou Jagellonsko-Zápolskou. Její ratifikaci uherskou stranou zprostředkoval Martinuzzi až 26. července 1542,⁸⁹ tedy až poté, co do Sedmihradska doputovaly ověřené zprávy, že říšské vojsko už konečně vytáhlo od Vídně a vstoupilo na uherské území.⁹⁰

Toto diplomatické zákulisí zřejmě nikdo z velení říšského vojska neznal, ale jak mohl král Ferdinand postup armády podél Dunaje zdržovat, aniž by prozradil skutečné záměry? I to se dá poměrně věrohodně vysvětlit.

87 K. NEHRING et al. (ed.), *Austro-Turcica 1541–1552*, č. 3, s. 17–20.

88 Tamtéž, v instrukci článek 2 na s. 18.

89 K podílu polské diplomacie na těchto jednáních nejnověji S. BRZEZIŃSKI, *Dynastic policy*, s. 212–214.

90 J. BÁNLAKY, *A magyar nemzet hadtörténelme*, XII, kap. 13/3/c, pozn. 17.

Po šestidenním liknavém přesunu od Vídně byl vybudován (13. července 1542) nový polní tábor u městečka Rackendorf (nyní obec Rajka, ležící na maďarské straně stejnojmenného hraničního přechodu na slovensko-maďarské hranici), asi 25 km jihovýchodně od Prešpurku. Tedy už na uherském území, ale stále v relativně těsné blízkosti Vídně. V době, kdy se říšské vojsko utábořilo u Rajky, však bylo zahájeno jednání dalšího říšského sněmu, konaného tentokrát v Norimberku. Jeho zahájení bylo původně (při uzavírání dubnového říšského sněmu ve Špýru) naplánováno na 13. července 1542; faktický termín zahájení byl však o několik dní posunut až na 21. července. Formální zahájení říšského sněmu pak proběhlo 24. července 1542 předložením sněmovní propozice ze strany krále Ferdinanda I. a císařem pověřených komisařů.⁹¹

V polovině července (před 18. červencem 1542) proto z polního tábora u Rajky odjela většina významných říšských knížat, aby se účastnila sněmu. Autorita velení byla výrazně oslabena. I mezi nižšími veliteli a protestantskými kněžími se množily obavy a šířily se zprávy dokonce o možné zradě mezi knížaty, o vyjednávání s tureckou stranou a s Francií. Takové informace zvyšovaly pocit nedůvěry, zvláště když byli z říšského vojska systematicky vyřazováni vojáci francouzské národnosti, naverbovaní z říšsko-francouzského pomezí.

V pozadí rozbrojů mezi frankofonními a národnostně německými žoldnéři v říšském vojsku byla pochopitelně i zásadní změna na říšsko-francouzské hranici. 12. července 1542 zahájila vojska Františka I. ofenzívu,⁹² přímo podporovanou Dánkem⁹³ a spojenci z Nizozemí (Vilémem Klévkým, který měl s císařem spory o Hrabství Geldern, a utečenci z Gentu, kde si císař drsným způsobem vymohl placení válečných daní roku 1540).⁹⁴

Francouzský král a jeho spojenci zaútočili na více frontách: vedle sporných území v Nizozemí začali obsazovat Lucembursko, které spadalo pod přímou vládu císaře Karla V., a zaútočili na španělské straně v Katalánsku na Perpignan a okolí.⁹⁵ I z toho důvodu císař Karel V. už v červenci výrazně omezil původně

91 RTA XIII, s. 75.

92 Geoffrey PARKER, *Emperor – A new Life of Charles V*, New Haven – London 2019, s. 283–287.

93 Rudolf HÄPKE, *Die Regierung Karls V. und der europäische Norden*, Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien Hansestadt Lübeck, Band 3, Lübeck 1914 (Reprint New York 1976), s. 211–214.

94 P. VOREL, *Sankce vůči českým královským městům roku 1547 v kontextu habsburské politiky první poloviny 16. století („Gentský ortel“ v politické propagandě stavovského odboje)*, *Theatrum Historiae* 16, 2015, s. 41–60.

95 R. J. KNECHT, *Francis I.*, s. 362; Michael MALLETT – Christine SHAW, *The Italian Wars, 1494–1559 (War, State and Society in Early Modern Europe)*, London – New York 2012, s. 218–219.

slíbenou podporu uherskému tažení⁹⁶ a začal verbovat vojáky pro válku s Francií, kterou oficiálně vyhlásil 25. srpna 1542,⁹⁷ těsně před uzavřením sněmovních jednání (26. srpna 1542). Původní sněmovní usnesení o říšské dani, která je určena na obranu proti Turkům, bylo upraveno v tom smyslu, že říšská daň je určena k obraně před dvěma nepřáteli: Turky a Francií. Toto rozhodnutí pochopitelně přineslo přerušování toku peněz na uherské tažení od těch říšských stavů, kteří se cítili ohroženi válkou s Francií, a také od císaře Karla V., kterého za nové konstelace přestalo uherské bojiště úplně zajímat. Slíbené vojenské posily z Nizozemí byly přesměrovány na západní frontu.

Pro císaře Karla V. byl tento soustředěný útok na západě problematictější, navíc ještě proto, že jej provázela vojenská zásaha Šmalkaldské jednoty uvnitř říše, který byl s velkou pravděpodobností předem časově koordinován s francouzskou invazí. V době, kdy složitě a nákladně mobilizované hlavní síly říšského vojska dlely v Uhrách, využili vůdcové Šmalkaldského spolku změny situace na západní hranici říše a vojenským zásahem vyřešili starší spory, týkající se města Goslar⁹⁸ a vévody Jindřicha Brunšvicko-Wolfenbüttelského.⁹⁹ Tedy přesně řečeno: Šmalkaldský spolek takřka bez boje vojensky obsadil Vévodství brunšvicko-wolfenbüttelské a podřídil jej vlastní „dočasné“ správě, která pak trvala až do roku 1547.¹⁰⁰

96 Alfred KOHLER, *Karl V., Ferdinand I. und das Königreich Ungarn*, in: Martina Fuchs – Teréz Oborni – Gábor Ujváry (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher*, Münster 2005, s. 3–12, zde s. 5–6. Nizozemská místodržící, císařova sestra Marie Habsburská (vdova po Ludvíku Jagellonském) oznámila říšským stavům počátkem července 1542, že na uherské bojiště nevyšle z Burgundského kraje vojsko, jak jí to ukládal říšský sněm, neboť toto vojsko potřebuje k obraně říše na jiné frontě, tedy proti Francii. Viz RTA XIII, č. 121 s. 657–659.

97 *Deß aller Durchtleüchtigsten Großmächtigsten und unüberwindelichsten Fürsten und Herren, Herrn Caroli V. Römischen Keyser, zü allen zeyten Merer deß Reichs etc., Eröffnung unnd außbrüfung deß Kriegs wider Franckreich, auff XXV. Augusti M. D. XLII. 1542. Außgangen, unnd auß Hispanischer Sprach jnns Teutsch Transferiert*, b.m., 1542. Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 48.S.17(19).

98 Gundmar BLUME, *Goslar und der Schmalkaldische Bund 1527/31–1547*, Goslar 1969. Führungsschichten in der Neuzeit, Band I, Darmstadt 1965, s. 203–233.

99 Günther KIESLICH, *Das „Historische Volkslied“ als publizistische Erscheinung (Untersuchungen zur Wesenbestimmung und Typologie der gereimten Publizistik zur Zeit des Regensburger Reichstages und des Krieges der Schmalkaldener gegen Herzog Heinrich den Jüngeren von Braunschweig 1540–1542)*, Studien zur Publizistik, Band 1, Münster 1958. Nejnověji G. HAUG-MORITZ, *Der Wolfenbütteler Krieg des Schmalkaldischen Bundes (1542), die Öffentlichkeit des Reichstags und die Öffentlichkeiten des Reichs*, in: Maximilian Lanzinner (Hgg.), *Der Reichstag 1486–1613*, Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 73, Göttingen 2006, s. 259–280.

100 Friedrich HOLDENEN, *Mittheilungen über die Reformation Wolfenbüttels während der Schmalkaldischen Occupation 1542–1547*, in: Justus Jeep (Hgg.), *Zu der auf den 26. März angesetzten*

Těsně před zahájením říšského sněmu v Norimberku zveřejnil Šmalkaldský spolek 17. července 1542 důvody, které jej vedou k chystanému vojenskému zásahu,¹⁰¹ a za necelé dva týdny (od 30. července 1542) začalo vojsko Šmalkaldského spolku Brunšvicko-Wolfenbüttelsko obsazovat. Během dvou týdnů měla spolková armáda celé území pod kontrolou; tato rychlá vojenská akce byla fakticky ukončena obsazením wolfenbüttelské pevnosti v polovině srpna 1542,¹⁰² tedy krátce před ukončením říšského sněmu (26. srpna 1542). Hlavním velitelem této rychlé vojenské akce byl výše zmiňovaný Šebestián Šertlin z Burtenbachu, který si později pochvaloval, že jemu osobně tato kampaň vynesla (na žoldu, výpalném a kořisti) částku 4000 zlatých rýnských.¹⁰³ To byla mimořádně velká suma i pro hlavního generála, když vezmeme v úvahu, že celá kampaň trvala jen dva týdny a obešla se bez velkých bojových akcí.

Obsazení Brunšvicka-Wolfenbüttelska bylo dobře naplánováno tak, aby proběhlo právě během konání říšského sněmu v Norimberku, na kterém představitelé Šmalkaldského spolku vyvinuli značnou diplomatickou a také velmi masivní propagandistickou kampaň.¹⁰⁴ Šmalkaldský spolek nechal publikovat své argumenty (proč byl v případě Goslaru a Brunšvicka-Wolfenbüttelska v právu) a snažil se tak nejen před říšskými stavy, ale i v rámci širšího evropského teritoria ospravedlnit svůj postup. Tyto právní důvody se jeví jako logické vyústění starších sporů, které měla svými zákonnými prostředky řešit říše, ale neřešila. Šmalkaldský spolek tedy vojensky zasáhl, aby ochránil svého člena na základě spolkových stanov.

Pro Habsburky se jednalo o velmi složitou a nebezpečnou situaci, neboť Šmalkaldský spolek měl v době konání říšského sněmu v Norimberku v poli početnou armádu na severozápadě říše (v Brunšvicku-Wolfenbüttelsku), a zároveň ovládal (prostřednictvím hlavních velitelů) celoříšskou armádu, která už byla dislokována na uherském území, ale stále jen několik dní pochodu od Vídně. Přitom spolkové vojsko, které velitelé Šmalkaldského spolku nasadili k obsazení

öffentlichen Prüfung der Schüler des Herzoglichen Gymnasiums in Wolfenbüttel, Wolfenbüttel 1866, s. 1–30.

101 RTA XIII, s. 90–94.

102 F. HOLDENEN, *Mitteilungen über die Reformation Wolfenbüttels*, s. 4; G. HAUG-MORITZ, *Der Wolfenbütteler Krieg*, s. 263.

103 O. F. H. SCHONHUTH (ed.), *Leben und Thaten*, s. 23.

104 Tento kontext zohlednila až G. HAUG-MORITZ, *Der Wolfenbütteler Krieg*, s. 265–271; zde publikován (s. 266–270) i rozpis konkrétních příjemců, kterým Šmalkaldský spolek příslušnou tištěnou dokumentaci cíleně distribuoval.

zmíněného knížectví, bylo počtem vojáků a jejich strukturou přibližně stejně silné, jako společná celoříšská armáda, táhnoucí do Uher.¹⁰⁵

Na říšském sněmu v Norimberku sice proběhla poměrně složitá právní diskuse, ve které zazněla kritika vůči postupu Šmalkaldského spolku, ale ve sněmovním usnesení se nakonec žádné výslovné výhrady vůči této akci neobjevily. Kritizován byl postup prosazení právního stavu, nikoli věcná podstata sporu města Goslar s knížetem Brunšvicko-Wolfenbüttelským.

V této fázi si Habsburkové nemohli dovolit vyvolat konflikt se Šmalkaldským spolkem. Ani neměli k dispozici v říši žádné vojenské jednotky, které by mohly být jen teoreticky Šmalkaldskému spolku konkurovat. Nemohli vyvolat ani složitější diplomatický spor, aby nebylo narušeno nedávno dosažené zdání jednoty říše, která má společně bojovat proti dvěma nepřítelům, vůči nimž se vymezovala na principu nacionálním (Francie) nebo konfesijním (Osmanská říše). Proto v usnesení norimberského říšského sněmu koncem srpna 1542 nezazněla výslovná kritika zmíněného vojenského zásahu. Habsburkové pouze prostřednictvím sněmu požadovali, aby žoldnéři, naverbovaní Šmalkaldským spolkem pro obsazení Brunšvicka-Wolfenbüttelska, byli po skončení sněmu využiti ke společnému užitku říše pro obě války, tedy k odražení francouzské invaze (zahájené právě v červenci 1542) i pro posílení říšského vojska, táhnoucího do Uher.¹⁰⁶

Vojenský zásah Šmalkaldského spolku však císař Karel V. interpretoval jako porušení psaných i nepsaných dohod z let 1541–1542. Podle nich měly být všechny stávající spory odloženy, dokud společnými silami nebude poražena Osmanská říše a pak dořešeny konfesijní rozpory dohodou na obecné křesťanské platformě (na koncilu) nebo politicky uvnitř říše (na říšském sněmu či jinak definovaném grémium).

Tuto dohodu podle Karla V. Šmalkaldský spolek porušil a využil situace, za které mu císař nemohl mocensky konkurovat a ani vojensky čelit. Z hlediska vnitropolitického ani nešlo o nijak aktuální záležitost, nýbrž o dlouhodobější problém se složitým konfesijně-politickým pozadím. Věvodství brunšvicko-wolfenbüttelské patřilo k posledním významnějším oblastem severozápadního Německa, kde bylo vládnoucím knížetem formálně udržováno katolictví jako

105 W. STEGLICH, *Die Reichstürkenhilfe*, s. 55.

106 G. HAUG-MORITZ, *Der Wolfenbütteler Krieg*, s. 263. Autorka přesně rekonstruovala souvislost mezi průběhem říšského sněmu v Norimberku s obsazením Brunšvicka-Wolfenbüttelska. Nevzala však vůbec v potaz právě probíhající vojenskou kampaň v Uhrách, která byla tehdy z hlediska Šmalkaldského spolku jedním z hlavních nátlakových nástrojů na Habsburky, a to i v případě vztahu říšského sněmu ke zmíněné vojenské akci Šmalkaldského spolku. Též viz RTA XIII, s. 90–94.

hlavní zemské náboženství¹⁰⁷ a sám panovník (vévoda Jindřich V.) byl zakládajícím členem katolické Norimberské ligy (1538).¹⁰⁸ Většina obyvatelstva se však hlásila k luteránské reformaci, z čehož vznikaly konfesijní i jiné dílčí konflikty, které se staly záminkou Šmalkaldskému spolku pro „osvobozovací“ akci.

Rychlá anexe tohoto území Šmalkaldským spolkem přinesla prakticky ihned změnu v náboženské situaci.¹⁰⁹ Přesná časová shoda zahájení francouzské ofenzívy na francouzsko-říšské hranici a nasazení početného vojska Šmalkaldského spolku v Brunšvicku-Wolfenbüttelsku (za situace, kdy měly být všechny dostupné říšské vojenské zdroje přesouvány na uherskou frontu) vyvolávala logický závěr o jisté míře koordinace obou těchto aktivit.

Takto vnímala celou akci nejen habsburská strana, ale i některé významné osobnosti z luteránského tábora, kterým bylo jasné, že nečekaný zásah politiků z vedení Šmalkaldského spolku zcela neguje jejich dlouholeté úsilí o dosažení kompromisní dohody s císařem. S úvahami o možné zradě mezi říšskými knížaty veřejně vystoupil jeden z tehdejších hlavních ideologů luteránské reformace Jan Agricola (1494–1566), dvorní kazatel braniborského kurfiřta a dřívější profesor wittenberské univerzity, který byl společně s kurfiřtem Jáchymem II. Hektorem přítomen u vojska. Agricola přímo obvinil saského kurfiřta Jana Fridricha ze zrady společných zájmů.¹¹⁰ V tom se (paradoxně) shodoval s císařem Karlem V., který také vnímal jednostranný aktivní postup Šmalkaldského spolku v Brunšvicku-Wolfenbüttelsku jako „zradu ze zálohy“.¹¹¹

Tyto konflikty na severozápadě říše úplně odvrátily zájem císaře Karla V. i dalších říšských stavů (z obou konfesijně-politických táborů) od tažení do Uher, které mělo být manifestací nově nabyté jednoty říše. Neočekávaný spor, který úplně

107 Walter ZIEGLER, *Braunschweig-Lüneburg, Hildesheim*, in: Anton Schindling – Walter Ziegler (Hgg.), *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung*, Bd. 3. Der Nordwesten, Münster 1995, s. 9–43, zde s. 25.

108 Heinz SCHILLING, *Aufbruch und Krise. Deutschland 1517–1648*, [München] 1998, s. 227.

109 F. HOLDENEN, *Mittheilungen über die Reformation Wolfenbüttels*, s. 7–14.

110 J. T. J. KÖNNERITZ, *Erasmus von Könneritz*, s. 91.

111 G. KIESLICH, *Das „Historische Volkslied“ als publizistische Erscheinung (Untersuchungen zur Wesenbestimmung und Typologie der gereimten Publizistik zur Zeit des Regensburger Reichstages und des Krieges der Schmalkaldener gegen Herzog Heinrich den Jüngeren von Braunschweig 1540–1542)*, Studien zur Publizistik, Band 1, Münster 1958, s. 53–58. Nevyřešená situace v Brunšvicku-Wolfenbüttelsku (interpretovaná císařem jako porušení „říšského míru“ ze strany vůdců Šmalkaldského spolku) se pak stala v srpnu 1546 hlavní formální záminkou k zahájení válečného konfliktu, kterým měl být Šmalkaldský spolek zničen společnou silou zbraní císaře Karla V. a papeže Pavla III.; viz P. VOREL, *Za obnovu řádu*, s. 88–91.

změnil původně plánovaný program říšského sněmu v Norimberku, ještě více akceleroval problémy, provádějící tažení říšského vojska do Uher.

Zprávy, které do vojenského ležení v Uhrách přicházely k říšskému vojsku z Norimberka, vyvolávaly konflikty a obavy ze zrady ve vlastních řadách na straně jedné, a zároveň logicky podporovaly úvahy o nejasném smyslu celé této akce. Rozhodující velitelské funkce v celoříšské armádě byly v rukou Šmalkaldského spolku. Proč riskovat své vlastní (draze zaplacené) vojáky, když se primárně jednalo o obranu habsburských zemí před Osmanskou říší? Zvláště když král Ferdinand nebyl schopen dostát svým závazkům (především osobní účast v tažení a zajištění včasné dopravy munice a proviantu) a když dlouho nebylo jasné, zda se samotná uherská šlechta přikloní na stranu habsburskou či tureckou?

Z významných knížat, která odjela pod záminkou konání říšského sněmu z tábora u Rajky, se později vrátil k říšskému vojsku jen kníže Mořic Saský, který byl (jak víme i z jiných pramenů, než jen od Könnenitze) jedním z mála vyšších velitelů, kteří se skutečně aktivně angažovali v pokusu o dobytí Pešti.

I na uherském území pokračoval přesun říšského vojska velmi pomalým tempem. Velení říšského vojska zaměstnávalo neukázněné a znučené vojáky, trávící zbytečné prostoje konzumací alkoholu a rvačkami, opakovanými krátkými přesuny a budováním polních táborů. Po krátkých přesunech vždy následovalo zřízení polního tábora, ve kterém vojsko „ložírovalo“ několik dní: Od Rajky se až kolem 20. července 1542 říšské vojsko vydalo na další pochod a po osmi dnech (27. července) dorazilo k Rábu (Győr). Zde setrvalo do počátku srpna a někdy po 3. srpnu 1542 se postupně přesouvalo kolem Komárna k Ostřihomi, odtud ještě k Vácu a pak teprve k Pešti, kam dorazilo až 27. září 1542.

Z míst, kde vojsko tábořilo, je zřejmé, že už od Vídně byl přesun k Pešti směřován podél toku Dunaje. Důvodem nebyly jen okolnosti technické či hygienické (přesun početného vojska vyžadoval velké množství vody). Říšská armáda s sebou sice transportovala vlastní chladné i palné zbraně, ale nikoli střelný prach a munici. Zásoby střeliva měly být vypraveny a dodány k vojsku králem Ferdinandem z Vídně právě lodním transportem po Dunaji.

Dunajská flotila ale zřejmě nejela najednou. Při tak velkém počtu lodí (kolem 200 bojových a nákladních plavidel; posádku odhadoval král Ferdinand nejméně na 10 tisíc mužů)¹¹² by to ani nebylo technicky možné. Určitý „předvoj“ představovaly lodě, osazené italskými posádkami, kterým velel „*marchese di Missa*“. Pod touto přezdívkou měl Könnenitz na mysli italského kondotiéra Jana Jakuba

112SČ I, s. 537.

Medicejského, vévodu z Marignana a markýze z Mussa a Lecca, což je důležitá informace i s ohledem na personální zajištění papežského vojska, které k Budínu táhlo také (papežský komisař Jan Angelo Medicejský byl jeho mladším bratrem). Jan Jakub Medicejský se přesouval po Dunaji rychleji než pozemní oddíly říšské. U Komárna kotvil už 15. července 1542; u Ostřihomi 29. července 1542 (v té době bylo říšské vojsko teprve u Rábu). Špatná koordinace přesunu „předvoje“ dunajské flotily však způsobila problémy v zásobování, takže Jan Jakub Medicejský musel žádat Jáchyma Braniborského o urychlené dodání chleba a vína pro hladovějící vojáky.¹¹³

Lodnímu předvoji, který měl také zajistit technickou úpravu dunajských břehů pro vlečení nákladních plavidel, nescházelo jen jídlo a pití. Celá armáda neměla k obléhání Pešti či Budína dostatek střelného prachu a munice. Bez těchto dodávek vůbec nemělo smysl zahajovat obléhání.

Munice byla ve Vídni na další loď nakládána až 7. září 1542. Tato plavidla pak bezpečně směřovala po proudu Dunaje, kontrolovaném italskými lodními oddíly. Po řece se pak celý lodní konvoj přiblížil k Pešti 23. září 1542.¹¹⁴ Přistání lodí a vyložení nákladu se sice pokoušeli obránci Budína i Pešti zabránit masivní dělostřelbou, ale díky zkušenému italskému velení bitevních lodí (což zdůraznil Könnertitz ve své zprávě saskému kurfiřtovi)¹¹⁵ se podařilo dobýt dunajský ostrov sv. Markéty a získat tak kontrolu nad levým (peštským) korytem řeky. Díky tomu mohly na ostrově a přilehlém levém břehu řeky bezpečně zakotvit další zásobovací lodě. Pro jejich cenný náklad byl zřízen provizorně opevněný muniční a proviantní sklad, vybudovaný hned při břehu řeky. Tuto samostatně opevněnou část polního ležení jasně rozlišil od hlavního tábora říšského vojska na své kresbě Eneáš Vico.

V tomto kontextu ovšem vypadají okolnosti zdlouhavého vojenského přesunu úplně jinak. Všechny dosavadní interpretace tažení křesťanského vojska k Budínu roku 1542 totiž neberou v potaz několik důležitých okolností, se kterými by si těžko poradil i mnohem zkušenější velitel, než jakým byl braniborský kurfiřt:

- 1) Z časového kontextu je zjevné, že pomalý postup pozemní části vojska nebyl způsoben jen liknavostí a nerozhodností velení říšské armády, ale musel být časově koordinován s transportem zásob střelného prachu,

113 Edice listů, odeslaných Janem Jakubem Medicejským z pobřežních táborů z Komárna (19. 7. 1542) a u Ostřihomi (29. 7. 1542) viz H. TRAUT, *Kurfürst Joachim II.*, ediční příloha č. XIV–XV na s. 143–145.

114 Tento den vyloďení uvádí Marco GUAZZO, *Historie di tutti i fatti degni di memoria nel mondo successi dal 1524 sino a l'anno 1549*, Ferrara 1549, s. 292. To považuji za logičtější, než údaj Könnertitzův (27. září), který odpovídá termínu spojení obou částí vojska (pozemní a říční).

115 J. T. J. KÖNNERTITZ, *Erasmus von Könnertitz*, s. 92–93.

munice, obléhacích děl a zásob potravin, které měla za úkol zajistit dunajská flotila. Rychlý přesun k Pešti postrádal smysl, dokud vojsko nemělo k dispozici ani střelivo ani dělostřelectvo k obléhání města či hradu. To měl zajistit osobně Ferdinand I.

- 2) Nemělo smysl riskovat, že se část uherské jízdy přidá na tureckou stranu, dokud nebyla uzavřena nová smlouva o rozdělení vlivu v Uhrách s královnou-vdovou Isabelou Jagellonsko-Zápolskou. Tuto smlouvu vyjednávali diplomaté Ferdinanda I.
- 3) Král Ferdinand se proti všemu očekávání onoho tažení osobně neúčastnil. Byl mistrem zákulisních diplomatických jednání, nikoli válečníkem. Snažil se získat časový prostor pro vyjednávání se Sulejmanem I. a existenci říšského vojska, táhnoucího do Uher, chtěl po 10. červenci 1542 využít hlavně k tomu, aby byl sultán k nabízené dohodě o finančním vyrovnání vstřícnější. Postoj změnil až v průběhu září 1542, když do Podunají začaly pronikat zprávy, že Sulejman I. posílá na pomoc ohroženému Budínu a Pešti velkou tureckou armádu. V této fázi zřejmě Ferdinand I. pochopil, že Andronikova mise byla neúspěšná¹¹⁶ a začal naléhat (prostřednictvím knížete Mořice Saského) na urychlení bojových akcí.

Důležitý je proto především termín vylovení dunajské flotily, tj. vítězná říční bitva o ostrov sv. Markéty (23. září 1547) a dokončení následných vyloďovacích manévrů včetně vyskladnění cenného nákladu do opevněného polního tábora na břehu řeky (27. září 1542).

Koncem září 1542 však už měl být podle původního plánu dávno dobyt Budín i Pešť. Na tažení říšské armády do Uher a na dobývání mělo být vynaloženo prvních pět měsíců schváleného žoldu za květen až září 1542. Během října 1542 už mělo vojsko táhnout zpátky. I to byl jeden z důvodů, proč se velení pokusilo o první aktivní vojenskou akci bezprostředně poté, co přišlo do prvního kontaktu s nepřátelskými jednotkami. Nejednalo se však ještě o obléhání města, nýbrž o jezdeckou bitvu, která započala asi míli před Peští, jak ji popisuje Könnertitz.

Na blíže nespecifikované osmanské jednotky, které měly zřejmě vyprovokovat (ještě přesunem unavené) říšské vojsko k bitvě, byla nasazena nejprve veškerá lehká jízda (celkem asi 16 tisíc koní),¹¹⁷ následně i další švadrony těžké jízdy a ostatní

¹¹⁶Depeši s popisem neúspěšného jednání v Istanbulu odeslal Andronikus z tureckého vězení až koncem roku 1542; viz K. NEHRING et al. (ed.), *Austro-Turcica*, č. 4, s. 21–30.

¹¹⁷J. T. J. KÖNNERITZ, *Erasmus von Könnertitz*, s. 93: „... Nur erst eine Meile von Pesth waren die Husaren, deren nun schon 16 000 bei dem Reichsheere waren...“. Termín „husar“ byl tehdy používán

oddíly, tedy *de facto* celé jezdecktvo. Osmané se dali na ústup směrem k městu, které velitelé říšské armády považovali za opuštěné. Ve městě se však skrývaly další dobře vyzbrojené osmanské jednotky, které ve vhodnou chvíli provedly nečekaný výpad. Před městem se pak strhla jezdecká bitva, při které obě strany utrpěly značné ztráty.

Tato první větší šarvátka proběhla ještě před vybudováním polního tábora, situovaného před branami města. Tento polní tábor byl chráněn příkopem a zemními valy. Vojsko zde však dlouho nepobylo. Svedlo několik menších šarvátek před branami města.

První významný pokus o dobytí Pešti (na lépe opevněný hrad Budín si vojsko vůbec netroufalo), kterou obléhatelé považovali za špatně chráněnou, byl uskutečněn v neděli 1. října 1542. Obránci však útok dokázali odrazit. Obléhatelé se tedy pokusili pobořit hradby masivní dělostřeleckou přípravou, zahájenou 4. října 1542. Soustředěnou dělostřeleckou palbou se podařilo vytvořit průlom v hradbách, kam byl veden další útok 6. října 1542, také neúspěšný. Vysvětlení se různí a jednotlivé prameny vyzdvihují aktivity několika osob, které při šarvátkách před branami či při dobývání města osvědčily statečnost: Uhři a z nich především „kapitán Perimpeter“;¹¹⁸ obecně Italové (tedy papežští pěšáci a lodní posádky) a z Němců jen kníže Mořic Saský.¹¹⁹ Výše zmíněné aktivní složky koaličního vojska označovaly jako hlavní důvod neúspěchu obou útoků na Pešť skutečnost, že naprostá většina říšské armády těmto bojům jen přihlížela. Hlavní velitel Jáchym II. Braniborský a Jan Ungnad ze Sonnecku jen z bezpečné výšiny pozorovali, jak se uherští a italské vojáky pokoušejí město dobýt, ale do obléhání nezasáhli.

Hned další den, 7. října 1542, se velitelský štáb rozhodl ležení opustit a vrátit se (s vojskem, které utrpělo jen relativně malé ztráty) zpátky do Německa. O tom nerozhodl jen sám hlavní velitel Jáchym Braniborský. Bylo to rozhodnutí kolektivní, vyvolané řadou okolností, které velitelé vzali v úvahu. Mezi těmito důvody byl důležitý i nejasný postoj vojska uherských stavů, kteří na základě zkušeností z počátku října před branami Pešti začali znovu pochybovat, zda je říšská armáda schopna Království uherské skutečně ochránit před Osmanskou říší.

obecně pro lehkou jízdu, vyzbrojenou hlavně sečnými zbraněmi. Nemuselo se tedy jednat o jednotky uherské jízdy („*Ungarn*“), jak předpokládal editor. Könnertitz ve svých relacích uherské jízdní jednotky (k jejichž roli ve společném tažení se vyjadřoval nejistě) mezi „říšské vojsko“ nepočítal.

118 M. GUAZZO, *Historie di tutti i fatti*, s. 293. Míneň kancléř Petr Perenyi, kterého pod jménem „Signor Perin Petro“ zmiňuje i Verallo; viz L. ÓVARY, *III. Pál Pápa*, č. CXLVI, s. 161 (viz pozn. č. 134).

119 Detailní popis nalézáme v autentických dobových pramenech vlastně jen u Könnertitze a pak až v publikacích ze 17. století, týkajících se uherských dějin.

O závěrečné fázi tažení už nemáme mnoho zpráv. Předpokládám, že dunajská lodní flotila se vydala zpět k Vídní proti proudu řeky a odvezla do bezpečí i dělové hlavně a nevyužitou municí. K jednomu střetu s osmanským vojskem však ještě došlo, a to během ústupové fáze tažení pozemního kontingentu. V den zahájení ústupu (7. října) se zbytky vojska přesunuly asi jen hodinu od Pešti, kde byl zřízen provizorní ústupový polní tábor. K němu se večer 8. října přiblížil nepřátelský jízdní oddíl o síle asi 3000 koní, což byla zřejmě další léčka z turecké strany. Könnneritz stručně popisuje, jak tento konflikt proběhl:¹²⁰ Aniž mu v tom mohl někdo zabránit, vyrazil z tábora úplně sám (údajně opilý) velitel švábské jízdy Jakob Truchsaß, a pustil se do šarvátky s tureckou jízdou. Byl po chvíli zabit a s jeho useknutou hlavou jako s kořistí se turecké vojsko pomalu vracelo k Pešti. Posměch vyvolal bezprostřední afektivní reakci a zbytky říšské jízdy (a za ní i pěchota) začaly turecké vojáky pronásledovat (s průběžnými šarvátkami) znovu až k branám Pešti. Turecké vojsko se ale stáhlo do města a na pronásledovatele se spustila (jistě předem připravená) masivní dělostřelecká palba z města i z hradu. Před touto palbou se zbytky říšského vojska stáhly zpět do polního tábora a po vyčislení nemalých (a v dané fázi tažení už úplně zbytečných) ztrát pokračovaly v ústupu.

Zpáteční cesta z Uher do Německa probíhala už bez dalších bojů. Kdo měl koně, rychle ujížděl. Po osmi dnech (16. října 1542) i pěší zbytky vojska doputovaly zpět k tábořišti u Ostřihomi. Zde byla provedena poslední výplata žoldu za měsíc říjen, která se neobešla bez problémů. Tedy přesněji: Došlo dokonce ke vzpouře části mužstva, které nebyl vyplacen žold. Někteří velitelé byli vzbouřenými žoldněři obviněni ze zpronevěry peněz a drženi v zajetí do té doby, dokud nezaplatili. Podle účetní dokumentace činil celkový úbytek mužstva (ve srovnání s počtem, který vyrazil od Vídně) celkem 15 000 mužů, ale z kontextu není jasné, zda šlo o ztráty v boji či jiným způsobem (nemoci, zběhnutí aj.). Po vyrovnání posledního (říjnového) žoldu bylo říšské vojsko rozpuštěno a zpět do svých zemí už putovaly jednotlivé oddíly samostatně a zčásti i neorganizovaně.

Z hlediska říšské diplomacie byla účast říšského vojska na tažení do Uher formálně ukončena zprávou, kterou předložil kurfiřt Jáchym II. Braniborský následnému říšskému sněmu roku 1543. Ta je psána diplomatickým jazykem a z hlediska Habsburků v ní je obsaženo především konstatování, že král Ferdinand

120J. T. J. KÖNNERITZ, *Erasmus von Könnneritz*, s. 95. V mírně odlišné podobě tuto akci popisují N. ISTHFANVI, *Historiarum de Regis Ungaricis*, s. 253; H. TRAUT, *Kurfürst Joachim II.*, s. 117.

své závazky, slíbené na toto tažení říšskému sněmu, splnil.¹²¹ Všichni však věděli, že společné tažení křesťanských mocností proti Turkům v roce 1542 skončilo velkou blamáží a zcela zbytečně vynaloženými náklady na platy žoldnéřů a jejich velitelů, nehledě na další technické zajištění celého tažení. Není tedy divu, že průběh této vojenské akce nemáme významněji doložen soudobou obrazovou dokumentací, neboť nebylo čím se chlubit. Existuje jediný známý podrobnější situační nákres vojenské situace před Peští a Budínem na podzim 1542, který vytvořil italský umělec Enea Vico (1523–1567).

Situační skizka z uherského tažení (signovaná „E. V.“ a datovaná „1542“)¹²² je (pokud víme) Vicovým nejstarším obecněji známým datovaným dílem.¹²³ Zřejmě i proto, že se jedná o jediné autentické dobové vyobrazení této vojenské akce, které známe ze strany tehdejšího křesťanského tábora. Logicky si tedy můžeme položit otázku: Proč se zrovna tento nadějný italský umělec jako devatenáctiletý chlapec octl ve vojenském ležení před uherskou Peští?

Detaily kresby jsou natolik autentické, že dílo muselo vzniknout rukou očitého pozorovatele. Vojákem Vico nikdy nebyl, i když scény z antických a bájných bitev představovaly později jeden z četných námětů jeho děl. Kdo jej ale vzal s sebou na tažení do Uher, aby dokumentoval (předpokládané) triumfální vítězství křesťanského vojska? Později pracoval Vico s podobným zadáním na uměleckých zakázkách pro císaře Karla V.¹²⁴ (známé je především jeho hodně stylizované vyobrazení bitvy u Mühlberka z dubna 1547), ale nevíme, kdo jej připojil ke svému štábu při tažení do Uher v roce 1542.

121 Tuto skutečnost zdůrazňuje Ferdinand I. ve své žádosti českému sněmu z 28. února 1543, ke které přiložil i výpis z kurfiřtovy zprávy, viz SČ I, s. 546–547: „... jakž pak kurfiršt brandenburský, J. L., nejvyšší hejtmán polní nad lidem říšským, stavům Svaté říše (podle znění příležitostního výpisu) psaním svým vyznal...“.

122 Jedná se o mědirytinu o rozměru 29,2 x 41 cm, dochovanou v rámci obsáhlého souboru kartografických materiálů, známých jako tzv. Lafreri-Atlas. Tiskem Vicovu mědirytinu publikoval již J. BĀNLAKY, *A magyar nemzet hadtörténelme*, XIII, obr. XIII/4; odtud je ilustrace přejata.

123 Rokem 1542 je datováno více drobných Vicových prací, ale z hlediska formátu a charakteru ztvárnění patří do stejné série jako obléhání Budína ještě ztvárnění bitvy u Perpignanu (červenec 1542), kde vojska Karla V. odolala útoku francouzské armády. Je možné, že Vico, který měl i později v oblibě (vedle vyobrazení mincí a medailí) také ztvárnění mytologických i reálných bitevních scén (a to jak figurálních kompozic, tak pozičních kartografických schémat), vytvořil roku 1542 rozsáhlejší kolekci vyobrazení z aktuálních bojišť.

124 O zakázky u císařského dvora se Vico ucházel až po šmalkaldské válce; do té doby zde osobní kontakty neměl. To velmi dobře prokazuje na základě několika nově objevených Vicových dopisů z té doby Rosemarie MULCAHY, *Enea Vico's Proposed Triumphs of Charles V*, *Print Quarterly* 19, Nr. 4 (December 2002), s. 331–340.

Vico se narodil a vyrůstal v Parmě a jeho hlavními mecenáši byli později florentští Medicejové. Můžeme tedy logicky předpokládat, že uherského tažení se účastnil spolu s některým z kontingentů, které k podpoře dobytí Budína a porážce Osmanské říše dorazily z Itálie. Ostatně i popisky ke zmíněnému situačnímu nákresu jsou v jazyce italském; kresba byla tedy určena italskému, nikoli německému či uherskému objednateli. I když neznáme Vicovu přesnou úlohu v protitureckém tažení roku 1542, můžeme vcelku oprávněně předpokládat, že souvisela s italským podílem na této akci, což se týká buď jednotek, vyslaných do Uher z Milánska, nebo jednotek papežských, vyslaných do Uher papežem Pavlem III. Papež už tehdy *de facto* ovládal i Parmu, která patřila k hlavním centrům dlouhodobého mocenského zájmu Farnesiů.¹²⁵

Papežská politika sehrávala v 16. století ve vztahu k Osmanské říši velmi důležitou roli, přestože nebyla dlouhodobě stabilní. Dost věrně však odrážela aktuální vztahy jednotlivých papežů k Francii (která byla v rámci tehdejšího rozložení sil obvykle spojencem Osmanské říše) a k Habsburkům.¹²⁶ Po uzavření habsbursko-francouzské mírové smlouvy v Nice (1538),¹²⁷ za jejíhož zprostředkovatele se papež Pavel III. (do značné míry oprávněně) považoval, byla v rámci papežsko-habsburských vztahů připravována společná velkolepá protiturecká ofenzíva na jihu Evropy. Císař Karel V. měl v tomto kontextu i velkorysejší expanzivní plány a již dříve usiloval o rozšíření své říše i v oblasti severní Afriky. Na jeho úspěšnou výpravu do Tunisu (1535) však už další územní zisky nenavázaly, i když se pokoušel ovládnout pobřeží dnešní Libye a Alžírsko a ovládnout tak celé západní Středomoří.¹²⁸

Papežský stát neměl ambice expandovat na jiné kontinenty, ale v rámci tehdy platných spojeneckých smluv papež Pavel III. s císařem Karlem V. úzce spolupracoval v námořních válkách ve Středozemním moři. Osmanská říše tehdy ohrožovala zájmy Papežského státu. Její postup dál na sever Balkánu byl nebezpečný zvláště pro jadranské pobřeží a obchodní kontakty s Dalmácií a Dubrovníkem. Velkou námořní aliancí z roku 1538, ve které byla vedle papeže a císaře zastoupena i Janovská republika, však provázely jen neúspěchy. Prvním byla porážka ve velké námořní bitvě

125 P. VOREL, *Za obnovu řádu v říši*, s. 26–27, 32.

126 H. PFEFFERMANN, *Die Zusammenarbeit der Renaissance Päpste mit den Türken*, s. 212–215.

127 H. LUTZ, *Kaiser Karl V., Frankreich und das Reich*, in: H. Lutz – F. H. Schubert – H. Weber, *Frankreich und das Reich*, s. 7–19.

128 Georg J. KUGLER, *Der Kriegszug gegen Tunis im Jahre 1535*, in: Wilfried Seipel (Hgg.), *Der Kriegszug Kaiser Karls V. gegen Tunis (Kartons und Tapissereien)*, Wien 2000, s. 23–34.

u Prevezy hned roku 1538, která zahájila 33 let trvající převahu Osmanské říše v celém Středomoří. Pro španělské impérium, které tehdy expandovalo snadnými územními zisky ve střední a jižní Americe, byla ztráta kontroly nad středomořským prostorem značnou komplikací, neboť mimo jiné přestalo fungovat bezpečné námořní spojení mezi Pyrenejským poloostrovem a habsburskou jižní Itálií.

Námořní převahu Osmanské říše se pokusil císař Karel V. zlomit právě počátkem čtyřicátých let 16. století a s velkými náklady nechal vypravit mohutnou válečnou flotilu k severoafrickým břehům. Ta však byla zničena roku 1541 bouří ještě před zahájením útoku, když se pokoušela o vylodění za nepříznivých povětrnostních podmínek. Tisíce křesťanských námořníků a vojáků, kteří se z potápějících lodí zachránili, padly do zajetí. Převis nabídky nad poptávkou snížil cenu otroků na trhu v Alžíru téhož roku 1541 tak, že zajatí křesťané prý byli nabízeni za částku, odpovídající ceně jedné cibule.¹²⁹

To je pochopitelně dobová nadsázka, ale rok 1541 byl vnímán jako dějinný mezník, kdy Evropa prohrávala boj s Osmanskou říší na všech frontách, a nemá-li být postupně ovládnuta tureckým vojskem z Balkánu i z moře, tak se musí dohodnout na společné obraně.

Papež Pavel III., který byl iniciátorem vzniku protiturecké křesťanské koalice roku 1538, začal po zničení křesťanského loďstva u Alžíru výrazněji opevňovat přístavní města Papežského státu (především Anconu na jadranském pobřeží) a rozšířil vlastní námořní flotilu. Počet velkých obrněných galér, vybavených masivním dělostřeleckým potenciálem, byl v dubnu 1542 zdvojnásoben (ze tří na šest).¹³⁰ K případnému dobývání Budína byly sice nové papežské galéry nepoužitelné,¹³¹ ale diplomaté Pavla III. zahájili reálná jednání s Habsburky o účasti papežského vojska na společné vojenské akci v Uhrách.

129 Ernle BRADFORD, *The Sultan's Admiral (Barbarossa – Pirate and Empire-Builder)*, New York 2009, s. 192.

130 Od roku 1542 počítal daňový systém papežského státu s navýšením výdajů na provoz papežského loďstva s částkou 20 tisíc skudů ročně; viz Fabrizio Filioli URANIO, *The Funding of the Papal Fleet in the War Against the Turks. Public Debt, New Taxes and Collection Problems (1526–1588)*, The Journal of European Economic History, Banca di Roma 2016, s. 115–139, zde s. 132–134. Autor se však zaměřil pouze na otázku výběru a výše daní k válečným účelům; detailněji se nezabýval ani otázkami personálními (velení loďstva, kapitáni jednotlivých galér), ani vojenskou strategií Papežského státu ve vztahu k Osmanské říši.

131 F. F. URANIO, *The Funding of the papal fleet*, s. 134. Autor stručně zmiňuje dobytí Pešti osmanskými vojsky roku 1541 a rozšíření papežského loďstva v dubnu 1542 považuje za důsledek obav z možného kolapsu křesťanských mocností ve střední Evropě. Tažení křesťanského vojska do Uher roku 1542 ale nezmiňuje a už vůbec si nevšimá vojenského angažmá papežské armády v Uhrách (1542) či později v Německu (1546).

Ve vztahu k Osmanské říši byly pro Papežský stát v raném novověku vždy důležitější oblast Středomoří a obrana vlastního území před napadením z moře. V roce 1541 však snaha středomořské křesťanské vojenské koalice o získání nadvlády na moři fatálně ztroskotala. Proto papež Pavel III. souhlasil s tím, že podpoří vojenskou kampaň na suchozemské, tedy uherské frontě.¹³²

Ve skutečnosti ale nešlo jen o pozemní tažení, protože zásadní součástí celé této kampaně bylo i dunajské válečné loďstvo, a to jak z důvodů komunikačních (doprava vojenského materiálu, vojáků a proviantu na bojiště), tak i vojenských. Lodní dělostřelectvo bylo pro dobývání podunajských pevností účinnější než náročné přesuny artilerie pozemní cestou. A velení bojových operací dunajské říční flotily měli v rukou italská velitelé, zkušení z bitev na moři.

S předpokládanou účastí papežského vojska na tažení do Uher už se počítalo při jednání říšského sněmu roku 1541. Tehdy byla zmiňována zatím jen v rámci všeobecně nezávazných jednání o vytvoření velkého celoevropského křesťanského koaličního vojska, jehož součástí měly být vedle kontingentu říšských stavů a armád středoevropského habsburského soustátí (rakouské dědičné země, země Koruny české a zbytek Uher) také vojska králů francouzského, anglického, dánského, polského a dalších (včetně jednotek švýcarských); počítáno v desítkách tisíc mužů ve zbrani od každého křesťanského vladaře. Už u této „virtuální armády“, vytvářené jen na papíře, se počítalo i s vojenskou podporou papeže. Na jednáních sněmu ve Špýru v únoru 1542 pak argumentoval Ferdinand I. údajným příslibem papeže Pavla III. poskytnout k tažení do Uher jednotku o síle 10 000 pěších.¹³³ Když však došlo na konkrétní vyjednávání možné skutečné podpory, začaly se mlhavé sliby rozplývat.

O účasti papežského kontingentu na tažení roku 1542 jsme měli dříve k dispozici jen několik nejasných zmínek, doložených hlavně v agenturních zprávách,¹³⁴ v některých soudobých italských historických publikacích, zabývajících

132 Nejvýznamnější syntéza papežských dějin zmiňuje účast na tažení do Uher roku 1542 jen velmi stručně a s uvedením některých zavádějících věcných informací, týkajících se personálního zajištění papežského kontingentu (k tomu níže pozn. č. 154); viz L. PASTOR, *Geschichte Papst Pauls III.*, s. 468.

133 H. TRAUT, *Kurfürst Joachim II. von Brandenburg*, s. 15.

134 Eugenio ALBÈRI (ed.), *Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato durante in secolo decio-sesto*, Serie I, Volume III, Firenze 1853, zde *Relazione di Marino Cavalli ritornato ambasciatore da Ferdinando Re de' Romani nel Dicembre del 1543* (1), s. 91–142, zde s. 99–100; reprint in: Luigi FIRPO (ed.), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato (Tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente)*, Volume II: Germania (1506–1554), Torino 1970, s. 391–444 (zde s. 401–402). Vztahy papežské kurie k Uhrám za pontifikátu Pavla III. se pokusil na základě tehdy dostupných pramenů shrnout v jedné ze svých raných prací maďarský historik

se „soudobými dějinami“ první poloviny 16. století,¹³⁵ a v obsáhlých dějinách uherského státu, publikovaných Mikulášem Istvánfím v roce 1622.¹³⁶ Přesnější obraz papežského podílu na tomto tažení nám však poskytuje dochovaná účetní dokumentace.

Nejstarší doklad, týkající se finančního zajištění tažení papežského vojska na tažení do Uher roku 1542, jsem v účetní dokumentaci papežské komory našel k 15. květnu 1542.¹³⁷ Tehdy byla generálu Alexandru Vitellimu vyplacena částka 4000 skudů na vypravení tří tisíc papežských pěších vojáků, vyslaných do Německa.¹³⁸ Vzhledem k poměrně složitému systému evidence platebních příkazů a dokladů o výdeji peněz z papežské účetní komory máme tuto transakci pramenně doloženu vícekrát.¹³⁹ Až z centrální účetní evidence víme, že Vitelli si peníze nevyzvedl osobně. Poslal pro ně svého agenta jménem Modesto Bingi, který peníze převzal v Římě 17. května 1542. U této kvitance je už výslovně uvedeno, že se jedná o peníze na tažení do Uher proti Turkům v zájmu ochrany pravé víry (podobné formulace se pak opakují ve veškeré následně citované účetní dokumentaci).¹⁴⁰

L. Óvary (1833–1919), pozdější ředitel Maďarského státního archivu v Budapešti; viz Lipót ÓVÁRY, III. *Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549)*, Budapest 1879. Jedná se o edici výběru jazykově latinské a italské korespondence papežských nunciů a dalších osobností z okolí papeže Pavla III., týkající se uherských záležitostí, provázenou krátkým komentářem v maďarštině. Uherského tažení roku 1542 se týkají listy z května až listopadu 1542 (č. CXIX–CLIII na s. 133–167). Modernější edici zpráv papežských vyslanců, týkajících se tažení roku 1542, publikoval Ludwig CARDAUNS (ed.), *Berichte vom Regensburger und Speierer Reichstag 1541, 1542 – Nuntiaturen Verallós und Poggios – Sendungen Farneses und Sfondratos 1541–1544*, Nuntiaturbberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken, Abteilung I, Vol. 7, Berlin 1912 (Reprint Frankfurt a. M. 1968), (dále NBD I/7).

135 Marco GUAZZO, *Historie di tutti i fatti degni di memoria nel mondo successi dal 1524 sino a l'anno 1549, nouamente reuiste & con somma diligenza corrette & in più luoghi emendate, con la tauola di tutto quello, che si contiene nell'opera*, Ferrara 1549.

136 Viz výše pozn. 30.

137 Archivio di Stato di Roma, fond Camerale I – Mandati camerale, kniha č. 876 Registri del mensario (18. 11. 1541 – 18. 01. 1543), (dále ASR, Cam. I – MC 876), fol. 54.

138 „... Ill[ustrissimo] d[omino] Akexandro Vitello Cap[ita]neo g[e]n[er]ali comitiue Triu[m] milliu[m] peditu[m] Sue S[anti]tis in Germania[m] p[ro] fidei Cristiane fuitione profecturo scutos auri in auto quatuormille ad computu[m] Stipendii dice[m] Comitiue...“.

139 Archivio di Stato di Roma, fond Camerale I – Mandati camerale, kniha č. 875 Registri di piu notati (10. 02. 1541 – 27. 3. 1543), fol. 146.

140 Archivio di Stato di Roma, fond Camerale I – Conti della Depositeria Generale, Seg. 1779 (1542) (dále ASR, Cam. I – DCG 1779), fol. 80v: „... Ad computum stipendii 3000 peditis conducendor ad effectum e[iusdem] in Ungaria...“. Vzhledem k celkové výši se nepochybně jednalo o zálohu na vyplacení žoldu pro vojáky, která pak byla zúčtována 28. května 1542 v Boloni (viz níže pozn. č. 142).

O týden později, 22. května 1542, je zaúčtována platba pro Vitelliho ve výši 160 skudů jako část jeho „služného“. Tyto peníze od pokladníka Helvína už převzal jiný Vitelliho agent Jan Křtitel Albicino. Zde je také výslovně uvedeno, že jde o financování tažení do Uher proti Turkům.¹⁴¹

Z časové následnosti těchto zápisů lze usuzovat, že generál Vitelli měl už nejpozději v polovině května 1542 část armády a velitelského sboru k dispozici a začal vyplácet peněžní zálohu na toto tažení. Bližší detaily neznáme, ale koncem května už byla armáda celá k dispozici na seřadišti v Boloni, v severní části Papežského státu. Toto město je sice proslavené svou univerzitou, ale v raném novověku sloužilo díky své výhodné rovinaté poloze a zemědělskému zázemí jako hlavní seřadiště vojsk, táhnoucích z Itálie na sever. V Boloni byla k 28. květnu 1542 provedena výplata peněz na první měsíc tažení už kompletnímu vojsku a části velitelského sboru.¹⁴²

Výplatu a zúčtování celkové částky 13 595 skudů provedli protonotář Jan Angelo Medicejský (pozdější papež Pius IV.),¹⁴³ který byl do tohoto tažení vyslán jako papežský komisař, a Matěj Gherardis, který zastával pozici hlavního „kvartýrmistra“ (maestro de posta, resp. maestro de campo). K tomuto záznamu se ještě vrátíme, neb je klíčovým pramenem pro rekonstrukci vnitřní struktury papežského kontingentu, vyslaného do Uher.

Převoz výše zmíněné hotovosti do Boloně k výplatě Vitelliho vojska za první měsíc zajišťovala přepravní firma, kterou zastupoval blíže nespécifikovaný „Karel, řečený Francouzek“ ([bez titulace či oslovení],... *Carolo dicto el Franciosino...*) ve službách bankéře Benvenuta Olivieriho. Ten si za převoz peněz účtoval odměnu a náklady (... *per sua mercede et expensis...*) 40 skudů, vyplacených v Boloni 30. května 1542.¹⁴⁴

K 28. květnu 1542 potvrdil papežský komisař Jan Angelo Medicejský přijetí částky 130 skudů v hotovosti pro sebe a svůj „štáb“ (tvořený jedním účetním a dvěma zástupci, „podkomisaři“) za první měsíc tažení. Zde je výslovně uvedeno, že

141 ASR, Cam. I – MC 876, fol. 55: „... *militu[m] Sue S[antita]tis in Vngaria[m] aduersus Turcas...*“.

Mimořádný papežský příkaz k provedení této platby, datovaný také 22. května 1542; viz Archivio di Stato di Roma, fond Camerale I – Mandati camerale, kniha č. 874 Mandati straordinari (02. 11. 1540 – 22. 08. 1543 (dále ASR, Cam. I – MC 874), fol. 49–49v.

142 ASR, Cam. I – MC 876, fol. 56v–57.

143 Tuto zkušenost z mládí interpretuje jako důležitý podnět pro pozdější vztah papeže Pia IV. k uherským záležitostem István György TÓTH, *Widersprüche der katholischen Erneuerung während der Herrschaft Ferdinands I.*, in: Martina Fuchs – Teréz Oborni – Gábor Ujváry (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischen Herrscher*, Münster 2005, s. 153–162, zde s. 157.

144 ASR, Cam. I – MC 876, fol. 60v.

je placen od 1. června 1542.¹⁴⁵ Předpokládám tedy, že stejný časový harmonogram platil pro celé vojsko (zálohová výplata na první měsíc tažení, tedy červen 1542, proběhla 28. května 1542).

Pro operativní zajištění financí k pokračování války uzavřela papežská komora 23. května 1542 dohodu s florentským bankéřem Benvenutem Olivierim. Tento finančník byl v té době generálním správcem papežských financí, takže takovýto postup není překvapivý.¹⁴⁶ Z jeho strany se jednalo jen o zajištění peněz podle požadavků papeže. Půjčené peníze (včetně úroků) si pak Olivieri vybíral z pravidelných výnosů papežských příjmů (včetně desátků a jiných daní) nejen v rámci samotného Papežského státu, ale i v jiných částech Evropy, odkud do Říma plynuly pravidelné příjmy, použitelné jako záruka za dlouhodobý úvěr. O těchto transakcích vedl florentský bankovní dům Olivieri velmi detailní dokumentaci.¹⁴⁷ Na samotném financování války proti Turkům se však Olivieri nijak neangažoval; z jeho strany šlo jen o výhodnou (vysoce úročenou a přitom dostatečně zajištěnou) obchodní transakci.

Dohoda z 23. května 1542¹⁴⁸ měla zajistit včasný přísun peněžní hotovosti ve výši 28 tisíc skudů. Benvenuto Olivieri v tomto případě fungoval jako koordinátor úročených půjček od několika věřitelů, což bylo relativně běžné. Výsledná suma 28 tisíc skudů se skládala ze čtyř položek: 10 tisíc byla investice bankovního domu Pandolfini (resp. jeho dědiců); 5 tisíc poskytli společně Thomaso Cavalcanti a Joes de Giraldis; 4 tisíce půjčil bankovní dům Damiána a Tobiáše Palavicini. Zbývajících 9 tisíc bude vyzvednuto z hotovostního depozitu na Andělském hradě (dobře zajištěnou pokladnici Pavla III. si mohou návštěvníci této římské papežské pevnosti prohlédnout dodnes), a to buď z peněz, půjčených ve Flandrech,

145 Tamtéž, fol. 60–60v: „...scuti auri centu[m] triginta abs[que] retentione pro sua et ministron[ibus] sue[bus] prouisione mensis die prima Juni prox[im]e futuri recipiens...“.

146 Francesco Guidi BRUSCOLI, *Papal Banking in Renaissance Rome (Benvenuto Olivieri and Paul III, 1534–1549)*, Ashgate 2009. Olivieriho podíl na financování tažení do Uher roku 1542 autor nezmiňuje.

147 Vypovídací hodnotu účetních knih florentského bankovního domu Olivieri (uložených ve florentském archívu, tj. Archivio di Stato di Firenze) jsem se pokusil formou sondy přiblížit na příkladě financování vojska, vyslaného papežem Pavlem III. roku 1546 do šmalkaldské války v Německu; viz P. VOREL, *Funding of the Papal Army's Campaign to Germany during the Schmalkaldic War (Edition of the original accounting documentation „Conto de la Guerra de Alemania“ kept by the Pope's accountant Peter John Aleotti from 22 June 1546 to 2 September 1547)*, *Theatrum Historiae* 21, 2017, s. 9–96, zde s. 45–50: Digression b) *Benvenuto Olivieri and Papal tithes for the „German War“ from the province of Romagna*.

148 ASR, Cam. I – MC 874, fol. 49v–50. Kontrakt je nadepsán „Benvenuto Olivieri – pecunia Camerae apostolicae p[ro] exercitum c[ontra] turcas duc[ati] M^{XXVII}“.

nebo z peněz, ujištěných dlužními úpisy ve Vídni, které prostřednictvím krále Ferdinanda I. na toto tažení zajistil papežský nuncius Jeroným Verallo. Výsledná částka 28 tisíc skudů bude k dispozici ve třech splátkách, a to 25. června 1542 (12 tisíc), 25. července 1542 (12 tisíc) a zbytek 25. srpna 1542 (4 tisíce).

Třetí a čtvrtá výplata žoldu¹⁴⁹ pro papežskou armádu byla financována z tohoto zdroje, proto účetní doklady stvrzoval i Olivieri. Výplaty peněz v první fázi polního tažení (z Boloně k Vídni) prováděli papežský nuncius Jeroným Verallo a protonotář Jan Angelo Medicejský; do účetní dokumentace v Římě tyto náklady zaznamenávali společně papežský účetní Bernard Helvín a bankéř Benvenuto Olivieri. K 3. srpnu 1542 byla zaevidována k výplatě žoldu částka 9000 skudů¹⁵⁰ a k 1. září 1542 částka 12 000 skudů. U těchto peněz je výslovně zmíněno, že se jedná o peníze na výplatu měsíčního žoldu, ale tato výplata má být provedena až 4. října 1542.¹⁵¹ Vzhledem k průběhu tažení zřejmě v Římě logicky předpokládali, že právě během září 1542 proběhnou hlavní vojenské operace, takže se dalo očekávat, že část vojáků v bitvě zahyne a na penězích za žold se něco ušetří. Částka, připravená na září 1542, byla ve srovnání s měsícem předchozím i následujícím výrazně vyšší (12 tisíc namísto 9 tisíc), protože září bylo čtvrtým měsícem tažení, takže bylo nutné vyplatit i příslušníky velitelského sboru a štábu, kteří dostávali své peníze čtvrtletně (nikoli měsíčně, jako „obyčejní“ žoldníci).

Poslední velká platba (9000 skudů) je v účetní dokumentaci evidována k 8. listopadu 1542.¹⁵² Předpokládám, že se jedná o peníze na doplatek posledního měsíce žoldu (za říjen 1542), neboť tažení už počátkem října skončilo. U zaevidování této listopadové platby vedle Helvína a Olivieriho asistoval navíc ještě římský bankéř Baltazar Ogliao, který zřejmě dodal zbývající 2 tisíce, o které součet zmíněných tří plateb (30 tisíc skudů) přesahuje částku, ujištěnou v dohodě z 25. května 1542 (28 tisíc skudů). Tomu odpovídá účetní doklad z 16. března 1543, kdy bylo Baltazaru Ogliatimu splaceno zbývajících 1000 skudů z peněz, které půjčil papežské

149 První zálohová výplata žoldu na červen 1542 proběhla v Boloni 25. května 1542. Termín a místo druhého žoldu (za červenec) se mi ještě nepodařilo identifikovat.

150 ASR, Cam. I – MC 876, fol. 76; ASR, Cam. I – MC 874, fol. 68v.

151 ASR, Cam. I – MC 876, fol. 92: „...*pro uno mense stipendium die quarta octobris proxima futura...*“. Tyto peníze k výplatě pěchoty ještě 20. září k vojsku nedorazily, jak píše do Říma vrchní komisař Jan Angelo Medicejský z polního tábora u Vácu, viz L. ÓVARY, *III. Pál Pápa*, č. CXXIX, s. 142 „...*attendamo ad pagareli fanti di questa quarta paga...*“.

152 ASR, Cam. I – MC 876, fol. 86; ASR, Cam. I – MC 874, fol. 94.

komoře na tažení do Uher.¹⁵³ To je chronologicky poslední „stopa“ po tažení do Uher roku 1542, kterou jsem v papežské účetní dokumentaci zachytil.

Z těchto zdánlivě nudných účetních informací výrazně vystupuje výše zmíněný finanční rozklad z 28. května 1542. Ten zachycuje nejen vyplacení zálohy žoldu pro vojáky na první měsíc tažení, ale obsahuje i schematickou strukturu vojska (jednotlivé pozice a jejich honorování měsíční částkou). U některých vyšších funkcí můžeme na základě dalších pramenů doplnit i konkrétní jméno.

Tyto pramenné doklady jednoznačně negují zavádějící informace, které v této dílčí záležitosti vnesl do literatury L. Pastor.¹⁵⁴ Autor uvedl při tažení roku 1542 jako velitele papežské pěchoty (3000 mužů) Pavla Vitelliho a papežského jezdeckta (500 koní) Sforzu Pallaviciniho (1520–1585). Oba tyto muže známe z italských válek té doby, ale k tažení papežského vojska do Uher zřejmě vztah neměli.

V případě Vitteliho jde zřejmě jen o záměnu křestních jmen. Pavel Vitelli byl synovcem generála Alexandra Vitelliho a počátkem čtyřicátých let 16. století teprve získával vojenské zkušenosti jako velitel jízdní jednotky o 70 koních, tvořící součást papežské gardy. Z Itálie však do Uher roku 1542 neodjel.¹⁵⁵

Sforza Pallavicini byl členem nejbližší papežovy rodiny (jeho manželkou byla vnučka Pavla III. Julie de Santa Fiora) a držitelem města a panství Busseto v Milánsku. Papeži Pavlu III. dobře sloužil i jako diplomatický prostředník při jednáních s císařem.¹⁵⁶ Tažení do Uher se účastnil jako velitel italského jízdního oddílu o 500 mužích (z nich 100 bylo vyzbrojeno i střelnou zbraní), ale zřejmě nikoli v papežských službách. Jednalo o jízdu, kterou slíbil Karel V. poslat do Uher z Milánska.

I tyto vojáky řadí soudobý ferrarský kronikář Marco Guazzo mezi vojska „italská“, a to vedle pěchoty papežské (3000 mužů, kterým velí Alexandr Vitelli) a vedle pěchoty, která byla určena k nalodění na dunajskou flotilu (2000 mužů, jimž velel Jan Jakub Medicejský).¹⁵⁷ Vzhledem k tomu, že hlavní velitel dunajské flotily Jan Jakub Medicejský byl starším bratrem Jana Angela Medicejského, komisaře papežského vojska, považují za celkem pravděpodobné, že alespoň část

153 ASR, Cam. I – DCG 1779, fol. 137.

154 L. PASTOR, *Geschichte Papst Pauls III.*, s. 468, pozn. č. 3.

155 Na vydržování 70 koní mu bylo z papežské pokladny pravidelně vypláceno od listopadu 1541 po celý rok 1542 čtvrtletně 1347 skudů 50 baiocchi, takže Itálii neopustil; viz ASR, Cam. I – MC 876, fol. 2–2v, 29–29v, 52v, 74v, 84v a ASR, Cam. I – MC 875, fol. 182.

156 V roce 1543 poskytl svůj zámek v Bussetu jako vhodné „neutrální“ místo k historicky velmi významné diplomatické schůzce papeže a císaře (21.–23. 6. 1543); viz L. PASTOR, *Geschichte Papst Pauls III.*, s. 488–492.

157 M. GUAZZO, *Historie di tutti i fatti*, s. 292.

papežského vojska využila k přepravě od Vídně do Uher lodní transport. To by mohlo vysvětlovat absenci zpráv o přítomnosti papežských vojáků v předunajských polních táborech v průběhu tažení. Dalším italským kondotiérem z Milánska, který v žoldu Ferdinanda I. táhl s vojskem do Uher, byl Filip Tornielli.¹⁵⁸

Podle účetní dokumentace papežské komory táhla do Uher jen papežská pěchota, jezdeckvo nikoli.¹⁵⁹ Pěší kontingent pro tažení do Uher byl proponován na 3000 žoldnérů, ale bez započítání velitelského sboru a štábu. Celkový počet vojáků tak byl o něco vyšší, jak je zřejmé z níže uvedené tabulky.

Hlavním velitelem byl zkušený generál Alexandr Vitelli („*exercitus [gene]rali cap[ita]neo...*“) který měl k dispozici dvanáctičlenný tým poddůstojníků.

Samostatný malý „štáb“ (dva zástupci a účetní) měl k dispozici papežský komisař a protonotář Jan Angelo Medicejský. Na počátku tažení (až k Vídni) výpravu provázel i papežský nuncius Jeroným Verallo, neboť v dokumentaci hlavní pokladny v Římě byli Angelo a Verallo uváděni společně jako ti, kdo zodpovídají za výplatu prvních splátek peněz přímo v polním tažení. Dál do Uher však Verallo s armádou nepokračoval a zůstal ve Vídni u dvora, kde je jeho pobyt doložen už od počátku září 1542.¹⁶⁰

Přímé velení jednotkám v boji měli zajišťovat zkušení italští kondotiéři Astor Baglione, a jeho pobočník Jeroným Grosso.¹⁶¹ Jejich štáb tvořil „kvarýrmistr“ („*mastro di campo*“) Matyáš Gherardi di San Cassiano,¹⁶² zodpovídající za přesuny polního ležení a jeho technické zázemí, dále pokladník a vrchní polní kaplan. Samotné vojsko (3000 žoldnérů) bylo rozděleno na patnáct praporů po 200 mužích. Každý prapor měl svého hlavního velitele (kapitána),¹⁶³ osm nižších velitelů („*capiti squatre*“), polního kaplana, vlajkonoše a dva bubeníky. Pěší vojáci byli v poměru 2:1 rozděleni na kopiníky (2000) a arkebuzníky (1000); konkrétní počty těch či oněch se však v jednotlivých praporech mohly lišit. Kopiníci byli vybaveni dlouhou chladnou zbraní (halapartnou); arkebuzníci dlouhou palnou zbraní (mušketou); každý měl ještě osobní zbraň (šavli, meč, tesák). O chladné zbraně se u každého praporu starali zbrojíři (u každého praporu dva); o transport a údržbu palných zbraní, střelného

158 N. ISTHVANFI, *Historiarum de Rebus Ungaricis*, s. 147.

159 Část stálých papežských jízdních jednotek pod velením Jana Savelliho papež v té době dislokoval na severu Itálie v oblasti Milánska k ochraně pevnosti v Piacenze.

160 L. ÓVARY, III. Pál Pápa, č. CXXXVII–CXXXVIII na s. 140–141.

161 Astor Baglione je uveden jmenovitě v rozpisu vojska. U platu pro jeho pobočníka („*Colateralis*“) jméno uvedeno není, ale jiné doklady v účetní dokumentaci evidují na této pozici k 10. červnu 1542 Jeronýma Grosso, viz ASR, Cam. I – MC 876, fol. 66.

162 K jeho osobě a postavení u papežského dvora blíže viz P. VOREL, *Za obnovu řádu*, s. 77.

163 Jedním z těchto kapitánů byl Pier Lorenzo z Kamerina, jehož úmrtí na bojišti před Peští zmínil ve své zprávě do Říma Jan Angelo Medicejský; viz L. ÓVARY, III. Pál Pápa, č. CXXXII, s. 145–146.

prachu a střeliva (což byla podstatně náročnější záležitostí), pečoval blíže neurčený počet puškařů. Jejich počet podle celkových mzdových nákladů (450 skudů měsíčně) odhaduji na 40 oborových specialistů (na každých 25 mušket jeden puškař). Ti museli být lépe placeni než zbrojíři, neboť jejich práce byla technicky náročnější než údržba chladných zbraní (odtud odhad počtu, tedy 40 mužů s platem 13 skudů měsíčně). Na počátku tažení bylo do stavu najato o 10% žoldníků víc (tj. dalších 300 nad stanovenou kvótu 3000),¹⁶⁴ což zřejmě představuje reálný odhad budoucích ztrát (úmrtí, nemoc, dezerce) při přesunu ze seřadiště v Boloni na bojiště v Uhrách.

Tab. 1

Struktura a mzdové náklady papežského vojska k 28. květnu 1542

Pozice ve struktuře vojska a obsazení (známe-li konkrétní osobu)	Počet osob	Měsíční plat (scudo)	Měsíční náklady (scudo)
Alexandr Vitelli, generál	1	300	300
Poddůstojníci	12	10	120
Komisař Jan Angelo Medicejský, jeho účetní a dva zástupci	4	130	130
Astor Baglione, hlavní kapitán (plukovník)	1	40	40
Pobočník Jeroným Grosso	1	30	30
Pokladník	1	25	25
Vrchní polní kaplan („ <i>Seruianti maior</i> “)	1	30	30
Správce vojska (<i>Mag[ist]ro exercitus</i>) Matyáš Gherardi di San Cassiano	1	50	50
Hejtmani (tj. kapitáni, velitelé praporů)	15	30	450
Vlajkonoši („ <i>Vexilliferes</i> “)	15	12	180
Velitelé oddílů („ <i>Capiti squatre</i> “)	120	4	480
Kaplani („ <i>servientes</i> “)	15	4	60
Tamboři, tj. bubeníci („ <i>ta[m]burinis</i> “)	30	3	90
Pěšáci („ <i>pedes</i> “)	3000	3	9000
Pěšáci, rezerva na první měsíc	300	3	900
Puškaři pro třetinu mužstva (<i>Auantagiis Archibusarior[um] pro tertia parte</i>)	≈ 40	≈ 13	520
Zbrojíři (<i>Auantagiis armator[um]</i>)	30	10	300
celkem	3587		12705

¹⁶⁴ „...It[em] pro paga Tricento p[er] peditu[m] p[er] p[rim]o mense tantu[m] tolarator[um]...“.

O konkrétním pohybu papežského vojska máme několik zpráv, především z pravidelných hlášení, které do Říma posílali papežský nuncius Jeroným Veralo (ten však nebyl u vojska, ale zůstal ve Vídni)¹⁶⁵ a komisař papežského vojska protonotář Jan Angelo Medicejský.¹⁶⁶ Ze seřadiště v Boloni se vydalo po 27. květnu 1542 přes Alpy (pravděpodobně běžnou trasou přes Brennerský průsmyk), odkud pokračovalo do Podunají. Přesun k Vídni mohl reálně trvat okolo čtyř týdnů,¹⁶⁷ takže zprávy o příchodu papežských vojáků do Vídně počátkem července 1542 vcelku odpovídají očekávatelné době přesunu. Není však jasné, zda papežské vojsko zamířilo na seřadiště k Vídni (k říšskému vojsku) či přímo do Vídně,¹⁶⁸ nebo se přesouvalo samostatně a ke koaliční armádě se připojilo níže po Dunaji v Uhrách. Za logičtější považují poslední zmíněnou variantu, neboť přítomnost papežského vojska v táboře u Vídně nezmiňuje Könnertitz a ani během přesunu říšského vojska od Vídně k Rajce nemáme zaznamenány konfesijní spory mezi německými luteránskými žoldnéři a papežskými vojáky, i když uvnitř samotného vojska takové napětí existovalo a projevovalo se velmi výrazně, jakmile došly k vojsku zprávy o francouzské ofenzivě a o zásahu Šmalkaldského spolku v Brunšvicku-Wolfenbüttelsku. Na základě místa odeslání Angelových zpráv se papežské vojsko už v srpnu a září přesouvalo podél Dunaje souběžně s vojskem říšským (Komárno 12. 8. 1542; Ostřihom 25. 8. 1542; Vác 20. 9. 1542; tábor před Pešti 2. 10. 1542).

Konkrétní podíl papežských vojáků a hlavně jejich velitele Alexandra Vitelliho na bojových akcích před branami Pešti poměrně detailně popisují hlavně maďarské zdroje,¹⁶⁹ jako by proti Turkům aktivně bojovaly hlavně oddíly maďarské

165 Hlavní informace, týkající se ve Veralových zprávách tažení do Uher, zpřístupnil už L. ÓVARY, *III. Pál Pápa*, zde zvláště č. CXXVII–CXXVIII na s. 140–141. Kompletně byla tato zpravodajská dokumentace vydána v NBD I/7.

166 Agenturní zprávy Angelovy máme k dispozici především díky Óvaryho výběrové edici z roku 1879, kterou mladší autoři (včetně většiny maďarských) vůbec neberou v úvahu. Viz L. ÓVARY, *III. Pál Pápa*, zde z č. CXXIV–CXXV na s. 137–139 (12. 8. 1542 a 25. 8. 1542); č. CXXIX na s. 142 (20. 9. 1542); CXXXII na s. 145–146 (2. 10. 1542); č. CXXXVIII na s. 153–154 (6. 10. 1542); č. CXLVII na s. 162 (18. 10. 1542).

167 R. 1546 od Boloně do Bavorska tři týdny; viz P. VOREL, *Za obnovu řádu*, s. 78–79.

168 Příchod papežského vojska do Vídně 3. července 1542 uvádí bez odkazu na pramenný zdroj L. PASTOR, *Geschichte Papst Pauls III.*, s. 468. Tomu neodpovídá zpráva z 8. července 1542 přímo z Vídně, ve které autor popisuje situaci u říšského vojska v táboře poblíž města a zároveň zmiňuje, že se teprve očekává brzký příchod Vitelliho jednotek o síle 3500 mužů (to odpovídá reálným počtům, které vytáhly 27. 7. 1542 od Boloně); viz L. ÓVARY, *III. Pál Pápa*, z č. CXXI na s. 134–136.

169 Tyto zprávy jsou většinou přejímány z Isthvánfiho knihy o dějinách Království uherského, viz výše pozn. č. 30.

a italské. I to by se dalo vysvětlit jako následná snaha o odvrácení podezření, že role uherské šlechty byla po většinu tažení nejistá. Ale podobné informace se dozvěděl i Jaroslav z Pernštejna přímo od Mořice Saského, který mu své čerstvé zážitky z bojiště sděloval v noci ze soboty na neděli 15. října 1542 na Velkém Meziříčí: „...u toho šturmu zůstalo jich zbitých a zmámených na tisíc Uhrův a Vlachův, než těm odraným knechtům [tj. vojákům německým – pozn. aut.], jak jest slyšeti, že se velmi k šturmu nechtělo...“¹⁷⁰

Za formální ukončení papežské účast na tažení roku 1542 do Uher můžeme považovat oficiální děkovný list, který zaslal král Ferdinand I. papeži Pavlu III. z Vídně 6. listopadu 1542.¹⁷¹ Děkuje v něm za vojenskou pomoc, poskytnutou k tažení proti Turkům a výslovně zdůrazňuje, jak významnou pro něj byla tato pomoc zvláště v osobách papežského komisaře Jana Angela Medicejského a vrchního velitele Alexandra Vitelliho.

Zároveň král žádá papeže o pokračování jeho podpory v obraně uherských pevností proti Turkům. Tato žádost nebyla úplně oslyšena, i když nikoli v takovém rozsahu a formě, jako v roce 1542. V Uhrách zůstali někteří italské velitelé a především papežský komisař Jan Angelo Medicejský. Ten však mohl jen s lítostí do Říma sdělovat, jak v roce 1543 Turci ovládli Ostřihom a další uherská území. To však už je jiný příběh.

Pokus o dobytí Pešti a Budína roku 1542 symbolicky zakončil jednu éru vojenského zápolení na Balkáně. Byl však zároveň také posledním (a fatálně neúspěšným) pokusem, jak překonat vnitřní mocenskou krizi Římsko-německé říše, která se v té době nacházela ve stavu faktického dvojvládní. Z hlediska územního členění Římsko-německé říše i ekonomického potenciálu měl počátkem čtyřicátých let 16. století Šmalkaldský spolek nad prohabsburským zájmovým uskupením jasnou převahu¹⁷² a nabízel alternativní cestu integrace Německa jako moderního spolkového státu, který by císaře vůbec nepotřeboval. Skutečnost, že se císař dokázal se Šmalkaldským spolkem v letech 1541–1542 dohodnout na společné vojenské

170 František DVORSKÝ (ed.), *Dopisy Jana a Vojtěcha z Pernštejna 1509–1548*, in: *Archív český XX*, Praha 1902, s. 1–276, zde č. 227, s. 117–118, list Jana z Pernštejna odeslaný Bohušovi Kostkovi z Postupic ve čtvrtek 19. října 1542 z Velkého Meziříčí.

171 L. ÓVARY, *III. Pál Pápa*, č. CLI na s. 164–165.

172 G. Haug-Moritz, *Der Schmalkaldische Bund*, samostatně přiložená mapa *Das Reich als religions-politischer Handlungsraum: Der Schmalkaldische Bund seit der Verabschiedung der ersten „Verfassung zur Gegenwehr“ (23. Dezember 1535) bis zum Ausbruch des Schmalkaldischen Krieges (Juni 1546)*, Bd. 44, Leinfelden-Echterdingen 2002, zde kap. AI/5 „Die Rückkehr des Kaisers ins Reich und die Legitimisierung des Wolfenbütteler Zuges durch die schmalkaldischen Stände – die Jahre 1541/42“ na s. 67–69.

akci a definovat společný mocenský zájem,¹⁷³ vyvolávala pochopitelně pozitivní očekávání, že dohoda bude možná i v případě konfesijních a dalších otázek.

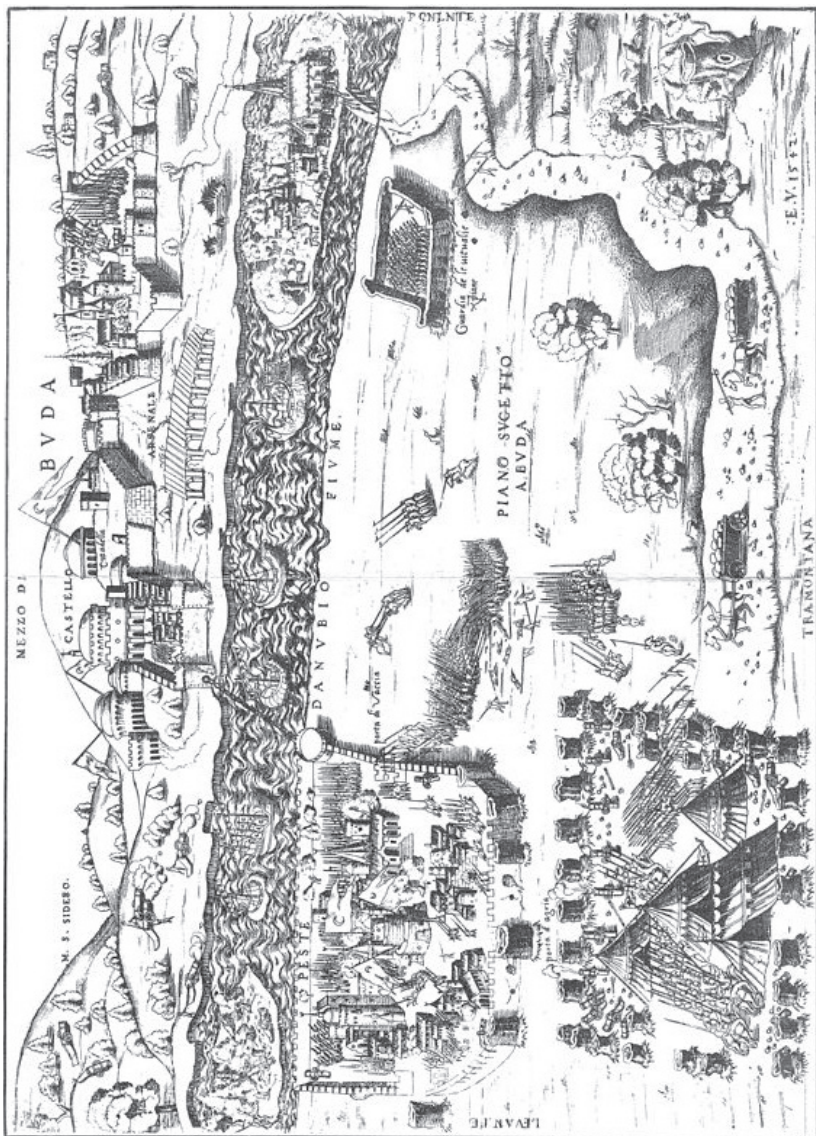
V daném okamžiku představovalo fatální selhání křesťanského vojska v Uhrách velké nebezpečí hlavně pro rakouské dědičné země Ferdinanda I. Císařští a papežští diplomaté si však mohli ve společném ležení na uherském bojišti ověřit, jak problematická je koordinace velení převážně luteránského vojska v bojových podmínkách a jaké problémy působí osobní animozity uvnitř velitelského sboru Šmalkaldského spolku. Toho začali po roce 1542 systematicky využívat k rozkladu opozičního tábora zevnitř.

Na tažení do Uher roku 1542 se také velmi jasně prokázalo, jak obtížně jsou pro takovou akci využitelná vojska regionálních zemských hotovostí a jak je vypravení takto strukturované armády zdlouhavé a komplikované. Profesionální dobře zaplacené oddíly i při menším počtu dokázaly v bojových operacích dosáhnout lepších výsledků. To byli v tažení do Uher především „Italové“, tedy jednotky vojáků papežských a milánských. Papežská armáda byla na rozdíl od německých vojáků placena dobře a předem; papež nemusel spoléhat na rozhodování sněmů, aby měl na armádu dostatek peněz. Mohl snadno využít svého úvěrového potenciálu, stejně jako tehdy císař Karel V.

V tomto kontextu bylo společné neúspěšné tažení do Uher roku 1542 z vojenského hlediska velmi důležité a jeho opomíjení v interpretaci středoevropských dějin té doby považuji za podstatnou chybu. Podle mého názoru bylo právě toto tažení jednou z klíčových událostí, jejíž dalekosáhlé důsledky otevřely pomyslné dveře k zahájení šmalkaldské války o několik let později (1546–1547).¹⁷⁴

173 Silvia SCHWEINZER, *Die Vorgeschichte des Reichstags von Speyer 1542 im Spiegel der politischen Korrespondenz Kaiser Karls V.*, in: Heinrich Lutz – Alfred Kohler (Hgg.), *Aus der Arbeit an den Reichstagen unter Kaiser Karl V. (Sieben Beiträge zu Fragen der Forschung und Edition)*, Schriften der Historischen Kommission der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 26, Göttingen 1986, s. 228–272.

174 Novou interpretaci souvislostí, týkajících se neúspěšného uherského tažení říšského vojska roku 1542 a zahájení šmalkaldské války roku 1546, představuji v samostatné publikaci, vydávané souběžně s touto dílčí studií, proto se zde touto problematikou podrobněji nezabývám. Viz P. VOREL, *Šmalkaldská válka (1546–1547) v evropských dějinách*, Pardubice 2020 (v tisku).

Obléhání města Pešti pod hradem Budinem roku 1542 (měřírýna, Enea Vico, 29,2 x 41 cm).
 Převzato z: József BÁNLAKY, *A magyar nemzet hadtörténelme*, sv. XIII, Budapest 1940.

Habsburg-Ottoman rivalry in Hungary in the context of Imperial and papal history (Campaign of Christian troops to Buda in 1542)

PETR VOREL

The unsuccessful attempt of Western Christianity to reclaim the Hungarian city of Pest and the Buda castle (contemporary Budapest, the capital of Hungary) in 1542 is one of the less remembered events from the long period of wars between European powers and the Ottoman Empire. The German army then withdrew from Hungary with great disgrace and the Habsburgs were forced to accept the de facto division of the country. Repeated defeats and the inability to face the Turkish pressure in the Balkans, where Sultan Suleiman I continued to occupy still larger parts of the Hungarian territory, led the Habsburgs to temporarily give up active resistance on this front and to accept unfavourable peace conditions.

Later comments attributed the failure of the 1542 campaign mainly to the incompetence of the commander-in-chief of the Imperial army, Brandenburg Elector Joachim II. Hector Hohenzollern, who reportedly was not able to effectively command the large army. However, the situation in the Christian army was much more complicated. The wasted costs and disappointment that this campaign brought had to be explained to those who did not even know what was happening during the campaign and what happened at the gates of Pest. King Ferdinand refused the allegation that he had broken his promise and did not personally participate in the campaign to defend „his“ country. Finding the main culprit in an incompetent commander-in-chief and traitors within his own camp (Ferdinand's Hungarian chancellor Petr Perényi was marked as such) was probably a more merciful generally acceptable explanation than identifying the real causes of discord among several monarchs who were merely pretending their willingness to participate on joint military action. A few years later, the Schmalkaldic War (1546–1547) fundamentally changed the power situation in the Roman–German Empire, the relationship between the Pope and the Emperor, and indeed the generally accepted standards of the inner political culture of the Empire at that time and its results completely overwhelmed the disappointment and indignation of the shameful campaign to Hungary in 1542.

This was also reflected in the relative interest of historians researching European history of the 16th century. Especially for contemporary European and world historiography, including works focusing on military history of the first half of the 16th century, the attempt to recapture Pest and Buda in 1542 remains only a marginal episode that is hardly worth mentioning.

In the presented study, the author offers a completely different perspective on this event:

It sets the whole campaign in broader context of the internal history of the Empire, which, in the period 1538–1542, sees culminating efforts to reach a compromise on confessional issues between the (then jointly acting) Habsburg–Papal camp and the Schmalkaldic Union, including most of the German Protestant opposition. The massive military assistance (in the form of an approved Imperial tax) by the Schmalkaldic Union to the Habsburgs in order to reclaim Buda, Pest and the whole Kingdom of Hungary in 1542 was clearly offered under the condition that the Habsburgs would not resist spreading of the Reformation on the territory of the Empire.

It takes into account the interdependence of other military actions, which took place in parallel with the campaign of the Imperial troops to Hungary and significantly influenced the course of this campaign. That is the launch of the French offensive in the Netherlands and Catalonia and the occupation of Brunswick-Wolfenbüttel by troops of the Schmalkaldic League. These three military campaigns were being prepared and progressed at the same time and, in terms of politics of that time, these were perceived as part of one complex conflict.

The author also provides new context in explaining the deeper circumstances of the apparently absurdly slow transfer of the Imperial troops from Vienna to Pest during July–September 1542, which could not have been influenced by the commander:

- 1) The slow advancement of the ground troops was not only due to the indecision of the army command, but its schedule also had to be synchronized with transport of gunpowder, ammunition, siege artillery and food supplies, which was supposed to be arranged by the Danube fleet. Any rapid advancement to Pest was meaningless, as long as the army lacked ammunition and artillery to be able to lay siege to the city and the castle. This was supposed to be personally arranged by Ferdinand I.
- 2) There was no point in taking the risk that part of the Hungarian troops could join the Turkish side before a new treaty on sharing of influence

in Hungary was concluded with Queen Dowager Isabella Jagiello-Zapolya. This agreement was negotiated by diplomats of Ferdinand I.

- 3) Against all expectations, King Ferdinand did not personally participate in this campaign. He was a master of behind-the-scenes diplomatic negotiations, not a warrior. He tried to gain time to negotiate with Suleiman I and after 10 July 1542 he wanted to use the existence of the imperial army moving to Hungary as a leverage to make the Sultan more forthcoming towards his offer of financial settlement. He changed his attitude only in September 1542, when reports of a great Turkish army sent by the Sultan to Buda started to emerge from the Danube region. Only then King Ferdinand started pushing for acceleration of combat operations, but it was too late.

The vast majority of the Imperial army only passively participated in the brief siege of the city of Pest at the turn of September and October 1542 and it retreated from the battlefield on 7 October 1542. The conquest of the city at the beginning of October 1542 was attempted mainly by Hungarian and Italian troops, especially the infantry units of the papal army, which was sent to Hungary by Pope Paul III. Based on a new research of sources from the accounting documentation of the Papal Chamber, the author performs a detailed analysis of the personnel composition of this papal army and its role in the attempt to recapture the capital of the Hungarian Kingdom, both with regard to specific combat actions and in the wider political context of that time.

The attempt to conquer Pest and Buda in 1542 symbolically ended one era of military struggle in the Balkans. Yet it was also the last (and fatally unsuccessful) attempt to overcome the internal power crisis of the Roman-German Empire, which was then in a state of *de facto* diarchy. In terms of territorial division of the Roman-German Empire and in terms of economic potential, in the early forties of the 16th century the Schmalkaldic League had a clear superiority over the pro-Habsburg power structures and for Germany it offered an alternative way of unification as a modern federal state, which does not need an Emperor. The fact that, in the years 1541–1542, the Emperor was able to agree with the Schmalkaldic League on a joint military action and to define a common power interest naturally brought positive expectations that an agreement would be possible also in confessional and other matters.

At the moment, the fatal failure of the Christian army in Hungary presented a great danger especially for the Austrian hereditary territories of Ferdinand I. However, in the joint camp on the Hungarian battlefield, the Imperial and papal

diplomats could experience the problematic coordination with mostly Lutheran troops in battle conditions and problems caused by personal animosities within the command corps of the Schmalkaldic League. After 1542, they started to use their knowledge of these dynamics to systematically undermine the opposition camp from within.

The campaign to Hungary in 1542 also very clearly showed the difficulties of using local provincial armies for such an operation and how time consuming and complicated it is to dispatch such a structured army. Professional and well-paid units, even in fewer numbers, managed to achieve better results in combat operations. In the campaign to Hungary, these were represented primarily by the „Italians“, that is the units of papal and Milanese soldiers. Unlike the German soldiers, the papal army was paid well and in advance; the Pope did not need to rely on decisions of any assemblies to raise enough money for the army. He could easily use his credit potential, just as Emperor Charles V was then doing.

In this context, the unsuccessful joint campaign to Hungary in 1542 was very important from a military point of view and the author considers it a fundamental mistake that it is neglected in the interpretation of Central European history of the relevant period. He concludes that this campaign was one of the key events that led to abandoning the policy of confessional compromises of 1538–1542 and to the Schmalkaldic War several years later (1546–1547).

DO TOHOTO ČÍSLA PŘISPĚLI

**doc. PhDr. et Dr. phil. Ivo CERMAN,
Ph.D.**

Filozofická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých
Budějovicích
Branšovská 31a
CZ-370 05 České Budějovice
cerman@ff.jcu.cz

MUDr. et Mgr. Kryštof DERNER

Ústav archeologické památkové péče
severozápadních Čech
Jana Žižky 835/9
CZ-434 01 Most
derner@uappmost.cz

doc. Mgr. Petr HRUBÝ, Ph.D.

Ústav archeologie a muzeologie
Filozofická fakulta
Masarykova univerzita
Arne Nováka 1
CZ-602 00 Brno
203010@mail.muni.cz

doc. Martin NODL, Ph.D.

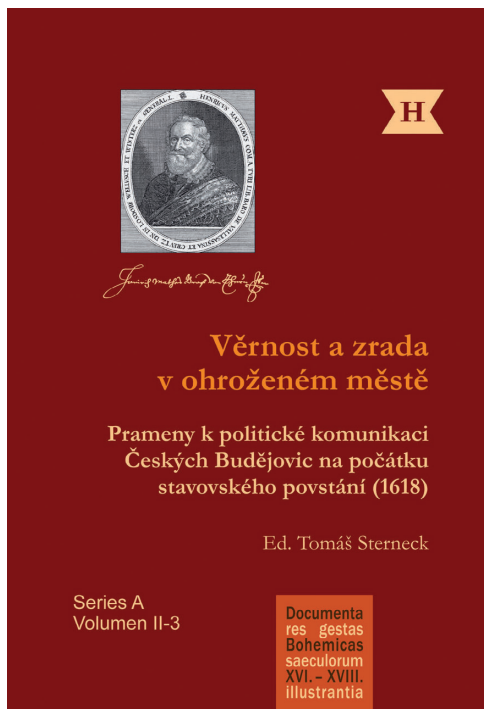
Centrum medievistických studií
Filozofický ústav AV ČR, v.v.i.
Jilská 1
CZ-110 00 Praha 1
nodl@centrum.cz

PhDr. Markéta SKOŘEPOVÁ, Ph.D.

Historický ústav
Filozofická fakulta
Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
Branšovská 31a
CZ-370 05 České Budějovice
skorem00@ff.jcu.cz

prof. PhDr. Petr VOREL, CSc.

Fakulta filozofická
Univerzita Pardubice
Studentská 84
CZ-532 10 Pardubice
petr.vorel@upce.cz

Tomáš STERNECK (ed.)

Věrnost a zrada v ohroženém městě.

Prameny k politické komunikaci

**Českých Budějovic na počátku
stavovského povstání (1618)**

(= Documenta res gestas Bohemicas saeculorum

XVI.–XVIII. illustrantia, Series A, Volumen II-3)

Praha, Historický ústav AV ČR 2019, 344 s.,

ISBN 978-80-7286-338-9.

Od samého počátku rebelie, jež se rozhořela v polovině roku 1618, považovali reprezentanti vzbouřených českých evangelických stavů strategicky položené a dobře opevněné České Budějovice za mocnou překážku prosazování svého politického programu.

Byli si velmi dobře vědomi jednoznačné početní převahy stoupenců katolické církve mezi tamním obyvatelstvem a jejich naprosté dominance v lokálních mocenských strukturách. A tak už 25. června 1618 přistoupil čelný stavovský vojevůdce Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu a Valsassiny k oblé-

hání předního jihočeského královského města. Předcházela tomu jednání s budějovickými reprezentanty, která měla být podle Thurnových představ korunována otevřením městských bran. Místo toho však způsobila politický rozkol uvnitř ohrožené obce: mezi většinou měšťanů prosazující bezvýhradnou věrnost habsburské dynastii a konšelským sborem, v němž dočasně převážily kapitulantské hlasy. Během budějovické vnitroměstské konfrontace došlo k povážlivému otřesení autority vrcholného samosprávného orgánu, jehož členové však nebyli sesazeni z konšelských postů. Několika lokálními politikům se totiž podařilo městskou radu obratně převést do tábora jednoznačných odpůrců stavovské revolty. Následující komunikace Budějovických s exponenty vzbouřených stavů se vyznačovala ostražitým taktizováním, ze kterého jednoznačně profitovalo královské město. Obléhatelé se nechali vmanipulovat do sofistikované diplomatické hry, na jejímž pozadí promarnili reálné šance na zdolání městských hradeb. O výsledku kampaně tak bylo rozhodnuto dříve, než zápas o České Budějovice na podzim 1618 přešel do otevřených ozbrojených střetů. Předložená kritická edice přináší unikátní soubor dokumentů, které se vztahují převážně k období od června do září 1618.

Tyto prameny dosud nebyly uceleně zpřístupněny a obsahově vytěženy, ačkoliv svým významem dalece přesahují lokální kontext českobudějovického dění. Zásadně přispívají k hlubšímu poznání počátků české války, jež odstartovala sérii konfliktů, pro které se posléze prosadilo označení třicetiletá válka. Představené písemnosti, mezi nimiž má exkluzivní místo korespondence Budějovických se samotným Jindřichem Matyášem Thurnem, vrhají nové světlo na dramatické události v prvních měsících po pražské defenestraci z 23. května 1618. Přispívají tak k hlubšímu poznání období, kdy se jižní Čechy staly exponovaným prostorem soupeření mezi rebely a stoupcí habsburské dynastie. Tyto události do značné míry předznamenaly neúspěch stavovského povstání a měly dalekosáhlé důsledky pro další běh evropských dějin.

Redakce

Vědoucí redaktori | *Editors-in-chief:*

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonný redaktor | *Managing Editor:* Jan Slaviček

Technický redaktor | *Administrative Editor:* Jaroslav Novotný

Vědecká rada | *Scientific Board:*

Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Michaela Hrubá, Tomáš Knoz, Martin Kovář, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Žemlička

s redakčním krubem | *with Editorial Board:*

Marie Buňatová, Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Jan Křen, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý

Mezinárodní vědecká rada | *International Scientific Board:*

Hugh L. Agnew (Washington), Joachim Bahlcke (Stuttgart), Detlef Brandes (Düsseldorf), Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Wojciech Iwańczak (Warszawa), Dušan Kováč (Bratislava), Piotr M. Majewski (Varšava), Antoine Marès (Paris), Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Taku Shinohara (Tokio), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie | *Design:*

Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | *Published by the Institute of History of the Czech Academy of Sciences*

Adresa | *Address:*

Prosecká 76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 225 443 241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýcká 751/60, Praha - Suchdol.

Přijímání objednávek | *Distribution:*

Distribuci předplatitelům provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67201931-33, fax: 02/67201930, e-mail: predplatne@press.sk

Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):

Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně | ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v prosinci 2019 | This issue was published in December 2019.

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1)

SCOPUS

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep>

<http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>

ISSN 0862-6111